

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

ВЕГЕШ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

«ГЕОПОЛІТИКА»

**Методичні рекомендації для здобувачів
вищої освіти за напрямом підготовки
052 - Політологія**

Ужгород – 2020

УДК 323 (031)
ББК Ф4я20
В 26

У навчально-методичному посібнику вміщено робочу програму навчальної дисципліни «Політична географія і геополітика» для здобувачів вищої освіти на першому (освітньо-науковому) рівні за напрямом підготовки 052 – політологія, галузь знань 05 – соціально-поведінкові науки, освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр.

До навчально-методичного посібника також включені плани семінарських занять, питання для самоперевірки засвоєних знань та самостійної роботи.

Рецензенти:

Асланов Стеллас Антипович, доктор політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Буркало Валентин Васильович, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Відповідальний за випуск:

Петрінко Віктор Степанович, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рекомендовано до друку на засіданні
кафедри політології і державного управління ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»
Протокол №3 від 9 листопада 2020 року

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма Навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 5	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 150	3-ий	4-ий
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин: для денної форми навчання: 4 аудиторних – 50 самостійної роботи студента – 70 індивідуальна робота – 30 курсів роботи	2-ий	2-ий
	Лекції:	
	30	14
	Практичні (семінарські):	
	20	-
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	70	106

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Геополітика» є засвоєння студентами базових знань із фундаментальної і прикладної геополітики, геостратегії держав та усвідомлення ними ролі навчальної дисципліни для розуміння сучасного світового політичного процесу.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) загальних компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів (ЗК-1);
- знання та розуміння предметної області та розуміння професії, базових категорій політичної науки (ЗК-2);
- здатність спілкуватися державною мовою, вміння правильно, логічно та ясно будувати своє усне та писемне мовлення (ЗК-3);
- здатність вчитися й бути готовим до самоосвіти та постійного підвищення кваліфікації (ЗК-4);
- здатність у процесі навчання та при самостійній підготовці до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, здатність використовувати сучасні інформаційні та комунікаційні технології (ЗК-5);
- здатність визначати, формулювати та розв'язувати проблеми та приймати обґрунтовані управлінські рішення (ЗК-6);
- здатність працювати в команді, виконувати дослідження в групі під керівництвом лідера, подібні навички, що демонструють здатність до врахування суворих вимог дисципліни, планування та управління персоналом (ЗК-7);
- уміння спілкуватися з нефаківцями, у першу чергу представниками точних і природничих професій (ЗК-8).

2) фахових компетентностей:

- володіти проблемними питаннями політичної науки та здатність їх чіткого застосування до вирішення конкретних сучасних дилем політичного життя суспільства, зокрема України (ФК-1);
- здатність розвивати політологічні аргументи з чітким обґрунтуванням пояснень та висновків у контексті знань з історії зарубіжних і вітчизняних учень, теорій та концепцій (ФК-2);
- мати глибокі знання основних проблем політичної регіоналістики, політичної географії, етнополітики та політичної конфліктології (ФК-4);
- здатність до осмислення сучасних проблем політичних систем світу, формування міжнародної політичної системи та геополітичних процесів початку ХХІ століття (ФК-5);
- здатність спілкуватись, дискутувати та співпрацювати зі спеціалістами різних галузей знань (ФК-9);
- здатність до представлення своїх політологічних аргументів, зокрема у форматі аналітичних записок, наукових доповідей, статей, презентацій, проектних пропозицій та розробок тощо (ФК-10);

- здатність побудувати та розвивати логічні аргументи з чітким поданням припущень та висновків щодо них (ФК-11);
- здатність до оформлення емпіричних досліджень, а також аналізу даних, отриманих від них (ФК-12).

Крім того, вивчення вказаної обов'язкової навчальної дисципліни дозволить здобувачу вищої освіти у подальшому орієнтуватися в проблематиці актуальних проблем геополітики. Геополітичні виклики є особливо злободенними для тих держав, які переживають етап становлення своєї політичної системи, у т. ч. і для України, що актуалізує необхідність розроблення моделей зрівноваження територіально-політичних процесів у державі, виявлення та проектування місця України, з одного боку, у світових геополітичних процесах, з другого – у глобальних геополітичних моделях. Такі важливі геополітичні проблеми, як непорушність державної території України, особливості функціонування її державних кордонів, збереження державно-територіальної цілісності, просторової збалансованості державного управління і місцевого самоврядування висвітлені у широкому контексті сучасних внутрішніх і зовнішніх суспільно-політичних взаємин, практичних запитів.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Геополітика» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

ННД 1.1.02 Філософія

ННД 1.1.03 Історія та культура України

ННД 1.2.02 Історія зарубіжних політичних вчень

ННД 1.2.04 Політична історія світу

ННД 1.2.05 Соціально-політична філософія

ННД 1.2.06 Політична географія

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Політологія», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Здатність застосовувати сучасні теоретичні, методологічні, технологічні досягнення вітчизняної і зарубіжної науки та практики у галузі політології, педагогіки, психології, іноземної мови, міжнародних відносин, стандартів освіти і професійної підготовки, відповідних перспектив ринку праці	ПРН – 1
Здатність продемонструвати знання та розуміння основного комплексу знань за навчальною програмою. Рівень знань цих основ повинен бути базовим, тобто рівнем, необхідним для роботи в традиційних сферах застосування	ПРН – 2

Здатність продемонструвати знання з політичної історії України та світу	ПРН – 4
Оволодіння основними поняттями, концепціями і фактами сучасної політичної науки, вільне володіння політологічним матеріалом	ПРН – 8
Здатність орієнтуватись в основних світових і вітчизняних політологічних школах, концепціях і напрямках, знати і вміти давати характеристики і оцінки вченням про політику	ПРН – 9
Здатність продемонструвати знання про сенс і основні напрямки розвитку світового політичного процесу, геополітичну обстановку, місце і статус України в сучасному світі	ПРН – 14

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- іспит;
- письмове тестування;
- аналітичне есе;
- аналітичний реферат;
- презентація результатів виконаної індивідуальної роботи здобувача.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного есе, письмове тестування з теми.

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Вивчення дисципліни «Геополітика» передбачає творчий підхід здобувачів вищої освіти до пошуку відповідей на питання з найактуальніших проблем геополітики, саме тому, аби запобігти формалізованому підходу до даного предмету, рекомендовані такі **види індивідуальної роботи**:

- 1) опрацювання першоджерел та написання есе;
- 2) аналіз праць теоретиків і методологів політичної географії і геополітики та підготовка рецензій;
- 3) за допомогою різноманітних методів збору та обробки інформації проведення наукових досліджень.

Есе – жанр філософського, літературно-критичного, політико-публіцистичного твору, що поєднує індивідуальну позицію автора/авторки, з невимушеним, часто парадоксальним викладом, орієнтованим на яскраву, образну та лаконічну розмовну мову.

Основні вимоги до написання та оформлення есе:

- тема есе може формулюватися самостійно студентом/здобувачем в межах проблематики дисципліни, або ж спільно з викладачем;

- обсяг тексту: 10 – 12 сторінок формату А4, поля – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5;
- посилання (за наявності) на кожній сторінці, оформлені відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог.

Рецензія – вид критичного аналізу, розбір, оцінка публікації, літературного чи наукового твору або продукту; жанр наукової публіцистики та літературної критики. На основі критичного аналізу, автор/авторка рецензії може виставити об'єкту рецензування певну оцінку для визначення відносної цінності рецензованого матеріалу.

Орієнтовна структура рецензії:

1. Назва та автор рецензованої роботи.
2. Визначення мети написання роботи.
3. Повнота аналізу та розкриття проблематики.
4. Використання системи доказів та доцільності наукового пошуку.
5. Наявність чітких висновків.
6. Переваги (позитиви) та недоліки (негативи) роботи.

Проведення наукового дослідження – за допомогою детально розробленого плану дослідження, реалізація на практиці одного чи кількох методів та дослідницьких прийомів. Здобувачі самостійно обирають тематику дослідження та методологічний інструментарій. У межах дослідницької процедури студенти можуть імпровізувати та експериментувати з методологічними прийомами.

Під час **оцінювання індивідуальної роботи** враховується:

1. Самостійність, креативність (аналітичний підхід, генерація ідей, новизна постановки проблеми), аргументованість;
2. Доступність, репрезентативність та верифікованість отриманих даних і результатів;
3. Використання першоджерел, системність, достовірність викладеного матеріалу, стилістика (загальна грамотність, легкість сприйняття текстів та матеріалу);
4. Логічність викладу, посилання на використану літературу і джерела.

Основні форми та методи організації навчального процесу під час викладання дисципліни «Геополітика»:

- ✓ Словесні (лекція, бесіда, обговорення).
- 1) Проблемна лекція. Саме проблемна лекція дозволяє розумовий діалог лектора із слухачами: лектор постійно звертається до слухачів з питаннями, які їх активізують та мобілізують до використання наявних знань у вивченні нового матеріалу.
- ✓ Наочні (ілюстрація, демонстрація (з використанням фотоілюстрацій, таблиць та схем, електронних презентацій)).
- ✓ Практичні (опитування на практичних заняттях; виконання тестових завдань; робота з першоджерелами; виконання індивідуальних завдань; контрольні роботи).
- ✓ Інтерактивні методи навчання:

- 1) *Робота в малих групах*. Такий вид роботи сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Важливим елементом групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети теми навчання можливі різні варіанти організації роботи малих груп.
- 2) *«Мозковий штурм»*. Відома інтерактивна технологія колективного обговорення, що широко використовується для вироблення кількох вирішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учасників та учасниць проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Мета «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учасників та учасниць протягом обмеженого періоду часу.

Викладач використовує наступні групи методик контролю знань студентів, які вивчають дисципліну «Геополітика»:

1. Методи усного контролю (монологічна відповідь здобувача на окреме питання теми практичного заняття в індивідуальній та фронтальній формах; запитально-відповідна бесіда під час роз'яснення проблемного питання на практичному занятті; залік у формі усної відповіді на три запитання з переліку питань).
2. Письмовий контроль (виконання індивідуальної роботи; контрольна робота; дидактичні тестові завдання).
3. Методи практичного контролю (перевірка змістового наповнення електронної презентації).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання	Години
Тема 1	10
Тема 2	10
Теми 3	10
Тема 4	10
Тема 5	10
Самостійна робота	50
Разом	100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання	Години
Тема 6	10
Тема 7	10
Тема 8	10
Тема 9	10
Тема 10	10
Самостійна робота	50
Разом	100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи.

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій геополітичних процесів у світі. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, воно максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю.

Відповідно до *«Положення про порядок та методу проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»* (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

оцінку «добре» (82-89 балів, В) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;

- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, C) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;

- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;

- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;

- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;

- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;

- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;

- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;

- не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботистудента протягом семестру.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		Диференційована	Недиференційована
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	незараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	незараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. ТЕОРІЯ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ІСТОРІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Тема 1. ГЕОПОЛІТИКА ЯК НАУКА. ТЕОРЕТИЧНІ ДЖЕРЕЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Поняття і сутність геополітики. Причини і час появи геополітики. «Переділ уже поділеного». Економічний фактор. Ставлення до геополітики у Радянському Союзі. Стародавні автори про географічне розташування держав. Рудольф Челлен про сутність поняття «геополітика» (1916р.). Розуміння геополітики Фрідріхом Ратцелем у «Політичній географії». Відмінність геополітики від політичної географії. Визначення геополітики Карлом Гаусгофером у журналі «Zeitschrift für Geopolitik». Просторовий фактор політичних явищ. Трактатування геополітики російським політологом Е.А.Поздняковим. Сутність практичної геополітики. М.Нартов про геополітику як науку про контроль над простором. Два напрями геополітики. К.Гаджієв про «гео» у понятті «геополітика». Американський політолог К.Грей про сутність геополітики. Визначення змісту геополітики українською наукою. Об'єкт і предмет геополітики. Фактори впливу на зміст геополітики. Інформаційні війни як предмет геополітики. Визначення поняття «геополітика». Рівні геополітики. Сучасні техніко-економічні процеси у світі та геополітика. Головні протиріччя планети. Теорія та методологія геополітики в наукових працях М.Дністрянського.

Геополітичні епохи (силові поля). Фактори силових полів. Вестфальська система міжнародних відносин (1648-1814рр.). Трансформація європейської історії у світову. Головні центри в Європі. Формування кордонів національних держав. Велич наполеонівської Франції. Віденська епоха (1815-1918рр.). Імперський принцип контролю географічного простору. Священний союз монархів. Період домінування та балансування Російської імперії у геополітичному європейському полі. Світові центри сили другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Поява нових геополітичних гравців на світовій арені на кінець ХІХ ст. Створення двох геополітичних військових блоків. Військове простягання геополітичних сил у Першій світовій війні. Версальська епоха (1919-1945рр.). Розпад імперій в Європі та Близькому Сході. Франція – континентальна (сухопутна) сила. Велика Британія – морська сила. Ліга Націй в системі геополітичного протистояння. Зростання ролі ВМС США. «Санітарний кордон» в Європі у міжвоєнний період. Роль Радянського Союзу в Другій світовій війні. Потсдамська епоха (1945-1991рр.). Нова розстановка геополітичних сил. Біполярність. «Холодна війна» і протистояння військових блоків Суші та Моря. Берлінський мур – «символ» геополітичного розмежування Європи. Балансування між «холодною» і ядерною війнами. Зміна

ролі повітряного і космічного просторів. Розпад СРСР і завершення біполярної системи світу. Біловезька епоха (1991-2001pp.). Нові буржуазні країни. Реанімація ідей Версальської системи. Нью-Йоркська епоха (з 2001р.).

Основні закони геополітики. Закон фундаментального дуалізму. Телурократія (сухопутна могутність або Континент, Суша). Таласократія (морська могутність або Море). Держави телурократії і таласократії в давнину. Характерні ознаки телурократії і таласократії. Закон посилення фактору простору в людській історії. Панування континентальних цивілізацій над морськими. Причини об'єктивного посилення морських цивілізацій. Початок і апогей зростання могутності Моря. Головні центри сили телурократії і таласократії. Основна форма вирішення державами геополітичних завдань (до середини ХХст.) Диференціація геополітичного протиборства і поява нових форм домінування. Закон синтезу суші та моря. Сутність поняття «Берегова зона» («Rimland»). «Rimland» – ключ до світового панування у Ніколаса Спайкмена. Олександр Дугін про «Rimland» як кордон і анклав. Зміст концепції рубіжної комунікації Володимира Дергачова. Система «Море – Берегова зона» («Rimland») – Континент («Heartland»). Берег як контактна зона. Поняття «МОРЕМАР» і «ЄВРАМАР». Типологічні об'єкти рубіжної комунікативності.

Категорії геополітики. Два види категорій. Контроль над простором. Геостратегічний простір. Геополітичне поле. Класифікація геополітичних полів (за К.В.Плешаковим): 1) ендемічне поле; 2) прикордонне поле; 3) перехресне поле; 4) тотальне поле; 5) геополітична опорна точка; 6) метаполе. Принцип геополітичного дуалізму. Мондіалізм. Біполярний світ. Багатополярний світ. Однополярний світ. Атлантизм і неоатлантизм. Стратегія анаконди. Специфічні теоретичні поняття: «внутрішній півмісяць», «зовнішній півмісяць», «внутрішнє море», «внутрішній океан», «heartland» («географічна вісь історії»), «rimland». Геополітична ситуація. Геополітичне оточення держави. Геополітичне становище держави. Геополітичні відносини і баланс сил. Політичний простір. Кордон. Прозорі кордони. Інтерес. Механізм реалізації державних інтересів. Експансія та її види. Два типи експансії.

Методи і функції геополітичної науки. Три групи методів: 1) загальнонаукові; 2) логічні; 3) емпіричні. Функції геополітики: гносеологічна, прогностична, управлінська, ідеологічна.

Складові геополітики. Предмет і суб'єкт геоекономіки. Геострати і геомари. Чотири типи транскордонних регіонів. Головна загроза стабільності капіталістичного суспільства (геоекономічної стратегії; за В.Дергачовим). Критична маса думаючих людей – запорука успішної геоекономічної стратегії. Світова економіка і глобалізація. Посилення регіоналізації. Три полюси майбутнього економічного і технологічного розвитку світового господарства. Світові міста та мегаполіси (інтерполіси). Наймогутніші регіональні угруповання. Геокультура. Ідентичність. «Обіг ідентичності». Демографія і простір. «Демографічна криза». «Незручність дітей». «Демографічна теорема» С.Переслєгіна. Георелігія.

Концепції географічного детермінізму. Ідеї впливу географічного середовища на історію людини, суспільства і політику в античних авторів.

Теорія п'яти температурних зон філософа Парменіда. Оцінка значення географічного становища країн в «Історії» Геродота. Поняття «грецький світ» в Ісократі. Ідеал острівної країни в «Історії» Фукідида. Географічний детермінізм Гіппократа у праці «Про повітря, води і місцевості». Погляди Аристотеля про вплив географічних умов на характер людей і геополітичне розташування держав. Полібій про вплив клімату на традиції і звичаї людей. Переваги і недоліки приморських міст в оцінці Ціцерона. Геополітика війни стародавніх римлян. Сутність геополітичної тези римлян: «нічий землі належать тим, хто їх першим захопив». Роль географічного фактору в розвитку суспільства у «Пролегоменах» арабського історика Ібн Хальдуна. Епоха Великих географічних відкриттів та розвиток ідей географічного детермінізму. Жан Боден про взаємовплив природи, людини і держави. Французька школа географічного детермінізму XVIII-XIX ст.: Ш.Монтеск'є, Ж.Дюбо, І.Тен, Е.Демолен. Німецька школа географічного детермінізму XIX ст.: І.Гердер, А. фон Гумбольдт («Космос»), К.Ріттер («Європа»), І.Кант, Г.Гегель («Філософія історії»). Ідея сукупності умов географічного середовища, які впливають на життя суспільства англійського професора географії Г.Т.Бокля. Російська школа географічного детермінізму: Б.М.Чічерін, С.М.Соловйов, В.О.Ключевський, Л.І.Мечніков («Цивілізація і великі історичні ріки. Географічна теорія розвитку сучасного суспільства»).

Воєнно-стратегічні теорії. Геополітичні ідеї у працях Н.Макіавеллі. Теорія війни К. фон Клаузевіца («Про війну») і Х.Мольтке. Воєнна стратегія російського генерал-фельдмаршала Д.А.Мілютіна.

Теорії цивілізацій. А) Погляди російських вчених на проблему цивілізацій. Культурно-історичні типи та закони їх розвитку М.Я.Данилевського («Росія і Європа», 1869, вийшла в 1871). Концепція «слов'яно-грецької цивілізації» К.М.Леонтьєва («Схід, Росія і слов'янство»). Б) Цивілізаційні концепції західного світу (до 1991р.). Теорія циклічності культур О.Шпенглера («Присмак Європи», 1922 р.). Концепція всесвітньо-історичного процесу та теорія витоків і розвитку цивілізацій А.Тойнбі («Дослідження історії», 12т., 1934-1961pp.).

Тема 2. НІМЕЦЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Біогеографічна концепція держави Ф.Ратцеля (1844-1904). Сторінки біографії. Вплив на Ратцеля-еволюціоніста ідей О.Конта і Е.Геккеля (автора терміну «екологія»). Дисертація «Еміграція в Китаї» (1876р.). Основні праці Ф.Ратцеля: «Народознавство» («Антропогеографія», 1882р.), «Дослідження політичного простору» (1895 р.), «Держава і ґрунт» (1896р.), «Земля і життя. Порівняльне землезнавство», «Політична географія. Географія держав, торгівлі та війни» (1897р.), «Море як джерело могутності народів» (1900р.), «Про закони просторового зростання держав» (1901р.). Характеристика Ф.Ратцелем землі як дна двох морів (органічне розуміння землі). Перший крок людей до моря – «початок всесвітньої історії людства». Оригінальність морських народів

замкнутого середовища материкових земель (Єгипет, Китай). Володіння морем – критерій світової держави. Аналіз значення клімату в житті народу. Фактори впливу клімату на людину. Троякий вплив клімату на людину, спосіб життя і розвиток суспільства. Вплив на тіло і психіку людини тиску повітря. Теллурична (планетарна) ознака людей. Залежність кількості населення від якості ґрунтів. Другий фактор впливу на спосіб життя населення – культура землеволодіння, садівництва (Китай та Індія). Висновок Ф.Ратцеля про занепад народів. Позитив росповсюдження культури. Відмінності між народами за ступенем тиску на них культури та характеру зв'язку з природою. Складові інтересу народів (географічне розташування, клімат, ґрунт). Визначення держави у Ф.Ратцеля («живий організм укорінений у ґрунті»). Фактори становлення політики і держави. Простір (геобіосередовище) – основний політико-географічний фактор формування держави. Сутність понять «простір» і «географічне розташування» у Ф.Ратцеля. Характеристики держави. Ознака процвітаючої держави. Три провідні ідеї просторового росту держав. «Просторова концепція» народу і держави. Експансія держави як природна тенденція у розвитку держави-організму. Основна тенденція – «потреба людини у великому просторі та здатності його використовувати». Концепція «світової держави». Глобальна вага великих держав. Розміри великої держави за Ф.Ратцелем. Логіка зміни гегемоністських циклів держав. Природні кордони континентів. Сім основних законів просторового зростання держав. Торгівля і війна – дві стадії у процесі розвитку територіальної держави. Погляд Ф.Ратцеля на значення моря для розвитку цивілізації.

Геополітична концепція Середньої Європи Фрідріха Науманна (1860-1919). Праця «Середня Європа» (1915). Витоки ідеї серединності Німеччини. Головна лінія роботи Ф.Науманна. Поняття «економічна тюрма». Поділ країн Центральної Європи: провідні та нейтральні. Згадка і характеристика становища українців-рутенів та рекомендації щодо геополітичної орієнтації України Ф.Науманном. Конфедерація Центральної Європи. Формування центральноєвропейського ринку. «Сполучені Штати Планети» і гегемонія Німеччини. Сутність «середньоевропейського типу» народів Середньої Європи.

Українське питання в німецькій теоретичній геополітиці. Макс Вебер (1864-1920) про українську проблему в Європі. Проблема насильства і держави у праці «Політика як покликання і фах» (1919). Політика вільного об'єднання Середньої Європи. Ідея незалежної України у М.Вебера. Рух «Середня Європа» і німецько-слов'янсько-південносхідноєвропейська федерація. Еволюція поглядів М.Вебера у розумінні українського питання. Протилежність українського та російського менталітету в оцінці М.Вебера. Бачення української проблеми в Акселя Шмідта. «Німецько-українське товариство» і часопис «Україна». Праця А.Шмідта «Україна. Країна майбутнього» (1939). Аналіз подій від Київської Русі до червня 1939 р. Оцінка подій періоду Карпатської України.

Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера (1869-1946). Сторінки біографії. Основні праці: «Географічна вісь історії» (1904), «Велика Японія» (1913), «Кордони в їх географічному і політичному значенні» (1927),

«Панідеї в геополітиці» (1931), «Статус-кво й оновлення світу» (1939), «Континентальний блок» (1939), «Геополітика Тихого океану», «Японська імперія в її географічному розвитку», «Світова політика сьогодні». Створення і видання журналу «Zeitschrift für Geopolitik» (1924-1941). Вплив на К.Гаусгофера ратцелівських понять «життєвий простір» і «простір як фактор сили». Право сили у геополітиці. «Справедливий» варіант вирішення проблеми кордонів. Кордон як складова життя нації. Визначення «природності» кордонів. Типологія кордонів за К.Гаусгофером (5 різновидів). Переваги континентальної держави над морською. Німеччина і Росія – ядро Євразійського союзу (можливість приєднання Японії і Китаю). Ідея «Світового острова» К.Гаусгофера. Німецька гегемонія у майбутньому світовому порядку. Доктрина континентального блоку. Геополітична вісь: Берлін – Москва – Токіо. Союз Німеччини, Росії і Японії як протидія методам «анаконди англо-саксонського світу». Концепція «великого простору». Застереження К.Гаусгофера щодо загрозової для світу геополітики США по лінії Захід – Схід. Меридіальний поділ світу. Моделі геополітичних панрегіонів К.Гаусгофера: Пан-Америка, Євро-Африка, Пан-Азія, Пан-Росія. Боротьба двох тенденцій геополітичного майбутнього планети.

Геополітична концепція Карла Шмітта. Сторінки біографії. Основні праці: «Політична теологія» (1922), «Поняття політичного» (1927), «Порядок великих просторів у праві народів, із заборонаю на інтервенцію для чужих просторові сил» (1939), «Земля і море» (1942), «Номос Землі» (1950), «Планетарна напруженість між Сходом і Заходом та протистояння Землі і Моря» (1959). Простір як основа держави, права і соціальної реальності. Концепція «номосу» Землі. Геополітичне протистояння «номосу» Землі (Суші) «номосу» Моря. Сили «Суші» – Бегемот. Сили «Моря» – Левіафан. Символи – Дім і Корабель. Передбачення великої цивілізаційної катастрофи: порушення рівноваги між Сушею і Морем; відірваність людства від Грунту; поява третього силового поля – повітряного простору. Три виходи зі зрушеної рівноваги. Образ постаті «партизана» Суші. Ідея рівноваги між пануючими блоками (Великих незалежних просторів). Теорія «Великого простору» (Grossraum). Поява Держави-континента. Цивілізаційний дуалізм протистояння Великих просторів – англосаксонського (таласократії) і континентально-європейського. Основні представники сучасної німецької геополітичної думки. Юрген Габермас та його праця «Розколотий Захід».

Тема 3. СКАНДИНАВСЬКА ТА ІТАЛІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Скандинавська геополітика. Гіпотеза «семи паралелей однополярного світового простору» Йогана Галтунга. Три суперполітики (до 1989р.): західна, східна, Третього світу. Сім центрів глобальної чи регіональної гегемонії: 1) США; 2) Європейський Союз; 3) Росія та інші країни СНД; 4) Туреччина; 5) Індія; 6) Китай; 7) Японія.

Італійська геополітика. Геополітичні ідеї Беніто Муссоліні (1883-1945). Сторінки біографії. «Доктрина фашизму» (1932). Держава і право національної

незалежності. Динаміка держави – вихід за межі власних кордонів. Війна як джерело людської енергії. Імперія-нація – ідеал держави. Геополітика Б.Муссоліні в Африці. Доповідь «Безпосередні завдання, які стоять перед фашистським рухом». Плани щодо Албанії, Тунісу, Корсіки, кордону з Францією, швейцарського кантону Тічіно. «Гра без правил» Б.Муссоліні у міжнародній політиці. Геополітичні передбачення Карло Санторо: послаблення міжнародних структур, зростання національної свідомості та націоналізму, відбуватимуться процеси децентралізації і дроблення країн, загроза локальних конфліктів і війн, поява нових геополітичних просторів, потреба у Світовому уряді. Складові моделі катастроф за К.Санторо. Європейський континенталізм і геополітична схема Карло Террачано. Журнал «Оріон». Двобій між континентальним Сходом й атлантичним Заходом. Другорядність Центральної Європи у процесі планетарного протиборства. Ісламський світ та ісламський фундаменталізм – виразник континентальних геополітичних інтересів.

Тема 4. АНГЛІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Геополітична теорія Гелфорда Макіндера (1861-1947). Сторінки біографії. Основні праці: «Британія і Британські моря»(1902), доповідь «Географічна вісь історії» (1904), «Демократичні ідеали та реальність» (1919), «Кругла планета і завоювання світу» (1943). Визначальна роль простору. Поняття «центральне» в теорії Г.Макіндера. Стратегічне розташування Росії. Геополітична модель світу. Планетарне значення Євразійського континенту. «Серце світу» або Гартленд (Heartland) як «осьовий регіон» світового панування. Території виділені Г.Макіндером до «осьового регіону». «Великий внутрішній півмісяць» або Рімленд (Rimland). «Зовнішній півмісяць» як Світовий острів. Ідея геополітичного дуалізму: зіткнення телурократії і таласократії. Важливість розвитку сухопутних і повітряних комунікацій. Геополітична формула. Головна ідея праць Г.Макіндера. Чотири постулати концепції Г.Макіндера.

Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії». Проект «Нової Європи» Р.Сетон-Вотсона. Співпраця Р.Сетон-Вотсона з Т.Г.Масариком. Створення незалежних держав у Європі з розпадом імперій – умова, що відповідає інтересам Старого Світу. Підтримка слов'янської незалежності. Проблеми незалежності України у поглядах Р.Сетон-Вотсона. Сутність концепції «циклів гегемонії» Пітера Тейлора. Розуміння гегемонії у міжнародних відносинах. Три сфери життя держави. Три періоди абсолютного домінування держав-гегемонів. Часовий проміжок між циклами домінування. Три стадії економічної гегемонії держави. Важливість балансу сил між державами-гегемонами. Розповсюдження ліберальних ідей. Економічне панування як новий вид геополітичної експансії. Копіювання досягнень гегемона і вирівнювання економічного становища країн. Поняття «геополітичної динаміки». Два світових порядки. Перехідний період до нового світоустрою.

Геополітика націй Р.Купера. Праця «Розлом націй. Порядок і хаос ХХІ ст.». Три типи держав: псевдодержави, модерністські та держави добровільно

обмеженого суверенітету. Місце Європи у сучасній сітій геополітиці. Захід як гарант світової стабільності. Консолідація Заходу. Західна «ідентичність» – елемент єдності членів атлантичного союзу. Принципи єднання. Відмінність європейської моделі ринкової економіки від американської як фактор посилення ідеологічного і культурного розколу між Європою й Америкою. Іракське питання у відносинах між Європою й Америкою. Криза традиційного атлантизму. Залежність міжнародних проблем від трансатлантичних відносин. Потреба вироблення Європейським Союзом альтернативи американській моделі «управління» світом.

Геополітична концепція Майкла Геффернена. Європа: історична географія ідеї. Хто така Європа? Геополітика *fin-de-siecle*. Земля та влада: геополітика миру та війни. Європейський ідеал: єдина в розділенні, розділена в єдності. Ідеї Європи у ХХІ ст. Норман Дейвіс про поділену й неподільну Європу. Сучасні українсько-польські взаємини через призму минулої історії (Н. Дейвіс. Боже ігрище. Історія Польщі).

Тема 5. АМЕРИКАНСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Теорія «морської могутності» Альфреда Мегена (1840-1914). Сторінки біографії. Основні праці: «Вплив морської сили на Французьку революцію й імперію. 1793-1812» (1892), «Зацікавленість Америки в морській силі сьогодні та в майбутньому» (1897), «Проблема Азії та її вплив на міжнародну політику», «Морська сила та її відношення до війни». Ідея переваги морської держави над континентальною та протистояння «латинської раси над слов'янською. Вихід до океану, розвиток військово-морського і торгового флотів – фактори історичного сходження Європи і США. Торгівля як інструмент міжнародної політики. Порти. «Морська доля» США. Ідея американо-британського альянсу. Баланс світової таласократичної влади. «Стратегія блакитної води». Шість критеріїв (факторів) планетарного статусу держави: географічне розташування; конфігурація держави і кількість портів; протяжність берегової лінії (чим більше тим краще); чисельність населення країни; національний характер; політичний характер управління. Формула морської могутності держави. Планетарні геополітичні структури. «Північна континентальна півкуля». Оцінка А.Мегеном Росії і США. Головна небезпека для морської цивілізації. Стратегічне завдання для «морської сили» – боротьба з Росією. Сутність принципу «анаконди» та його планетарний рівень. Політичні результати концепції «морської могутності» А.Мегена.

Інтегрована модель геополітики Н.Спайкмена (1893-1943). Сторінки біографії. Основні праці: «Географія і зовнішня політика» (1938), «Географічні цілі зовнішньої політики» (1938; у співпраці з А.Роллінсом), «Стратегія Америки в світовій політиці: Сполучені Штати і баланс сил» (1942), «Географія світу» (1944). Інтеграція ідей А.Мехена про «морську могутність» і теорія гартленду Х.Макіндера. Критика німецької геополітики і визначення Н.Спайкменом пріоритету геополітики. «Інтегрований контроль над територіями» – система глобальної безпеки США. Розрив з традиційним

американським ізоляціонізмом. Ідея активного втручання США у справи Євразії – позиція інтервенціоналізму Н.Спайкмена. Війна США із ворогами (фашистською Німеччиною та імперіалістичною Японією) та союзниками (СРСР). Основні напрями американської геополітичної діяльності. Rimland – ключова зона світу. Модель «гартленд – рімленд». Великий морський шлях і територія рімленду. Геополітична формула (максима) Н.Спайкмена. Десять критеріїв геополітичної могутності держави. Сутність поняття «Серединний Океан» («Midland Ocean»). «Внутрішнє море» (mare internum). «Атлантичний континент» і нове «атлантичне співтовариство».

Геополітичні концепції в США періоду «холодної війни». «Атомна війна» Г.Алперовіца. Культурологічний аспект геополітики США – концепції «Два блоки – дві культури». Праця «Гартленд і Рімленд у євразійській історії» (1956) Дональда Майнінга. Боротьба за голови і душі людей – складова геополітики. Модель двох рімлендів: морський і континентальний. Спосіб життя і побут суспільства – критерій оцінки держави щодо геополітичної орієнтації. Класифікація «берегових зон» та етапи становлення культур Д.Майнінга. «Геополітична вісь історії» (1965) В.Кірка. Історична модель геополітичної класифікації країн: культурні імпульси «таласократичних» цивілізацій ідуть всередину «телурократичних» країн. Концепція поліцентричності та ієрархічності геополітичного устрою світу Сола Коена. Праця: «Географія і політика в поділеному світі» (1963). Ревізія ідей Н.Спайкмена. Від геополітики війни до геополітики миру. П'ять рівнів ієрархічної моделі геополітичного районування світу. Сутність категорії «ентрапія» (перетворення) в геополітиці. Геополітичні регіони як відкриті системи. Обмін між країнами та регіонами – ключовий елемент динаміки світової системи. Складові внутрішнього розвитку територій. Нові критерії могутності держави. Показники визначення рівня ентропії. Чотири категорії регіонів за рівнем ентропії. Типи перехідних держав і поясів: пояси нестабільності, маргінальні сфери, «асиметричні» території, «розділений пояс», шлях-«ворота». Двадцять «країн-районів і точок-воріт» у світі за С.Коеном. Характеристика і функція «воріт». Концепція уніполярного світу А.Страуса. Біографічні дані. Зміст поняття «глобальне уніполе». Три центри просторової будови глобального уніполя. Характеристика лідерства США і західного уніполя (багатополярність – біполярність – уніполярність). Демократія – уніполе. Схема геополітичного устрою світу періоду «холодної війни» («земляний горіх»). Уніполярна концентрична структура світового порядку. Місце Росії і Китаю в концепції А.Страуса. Доктрина Г.Кіссінджера – метод «батоба і пряника».

Геополітична концепція Збігнева Бжезінського (1928-2017). Сорінки біографії. Геополітична праця «Велика шахівниця» (1997). Євразія – світова шахівниця геополітичної гри за глобальне верховенство. Стратегія керування геополітичними інтересами. США як арбітр у справах Євразії. Глобальність американської гегемонії. Чотири вирішальні сфери глобальної влади: військова, економічна, технологічна, культурна. Риси нового міжнародного порядку під верховенством США. Підпорядкування інтересам США Євразії. Визначення З.Бжезінським американської геостратегії в Євразії. Характеристики країн

групи «активних геостратегічних гравців» і групи «геостратегічні осі». «Відставний геополітичний гравець». Україна як новий і важливий простір на євразійській шахівниці (геополітична вісь). Геополітична роль Азербайджану в євразійській грі («корку в плящі»). Значення Європи як важливого геополітичного плацдарму Америки на євразійському континенті. Американське бачення проблеми єдиної Європи. Центральна геостратегічна мета США в Європі. «Чорна діра Євразії». Підтримка Америки Азербайджану, Узбекистану, України. Присутність США на Далекому Сході. Японія – головна союзниця США у побудові системи глобальної співпраці. Китай у планах Америки (рівновага сили щодо Європи). Подвійна американська політична мета у світовій геополітиці за визначенням З.Бжезінського.

Цивілізаційна геополітика Самуеля Гантінгтона (1927-2008). Біографічні дані. Основні праці: стаття «Зіткнення цивілізацій?» (1993), книга «Зіткнення цивілізацій і перетворення світового порядку» (1996). Закінчення «холодної війни» і перетворення світової політики у багатополосну і поліцивілізаційну. Домінування культурних відмінностей. Національні держави – головні суб'єкти світової геополітики. Посилення культурної детермінанти у поведінці держав. Визначення локальної політики як політики етнічної. Глобальна політика – це політика цивілізацій. Зіткнення цивілізацій, а не суперництво наддержав. Сутність чотирьох складових поліцивілізаційного підходу геополітичної схеми С.Гантінгтона. Зміст поняття «природа цивілізацій». Вісім цивілізацій: сінська, японська, індуїстська, ісламська, православна, західна, латиноамериканська, африканська. Три фази взаємовідносин між цивілізаціями. Умови формування нинішньої поліцивілізаційної системи. «Повстання проти Заходу». Аналіз термінів «універсальна цивілізація» і «давоська культура». Суть західної цивілізації. Три варіанти реакції не-західних суспільств на експансію Заходу. Дві точки зору вчених і С.Гантінгтона на Захід після закінчення «холодної війни». Три основні аспекти занепаду Заходу. Фактори аналізу С.Гантінгтоном процесу занепаду. Азіатський виклик східно-азіатських цивілізацій. Об'єднання народів і країн з подібними культурами. Спільність культури і цивілізації – чинник формування нових союзів і об'єднань. Тотожність політичних кордонів культурним. Культурні співтовариства. Лінії розлому між цивілізаціями – це лінії конфліктів у глобальній політиці. «Хто ви?». Культурна ідентичність країни. Чотири ступені економічної інтеграції. Культурна спільність як основа економічного співробітництва. Характеристика складових структури цивілізації: країни-учасниці; стержневі держави; країни-одинаки; розколоти країни; розірвані країни. Визначення кордонів Заходу. Росія й Україна в оцінці С.Гантінгтона. Три шляхи російсько-українських відносин. Структура сінської цивілізації. Головна причина внутрішніх ізовнішніх конфліктів в ісламському світі. Джерело слабкості ісламу. Антагоністичні відносини між цивілізаціями. Лінії розлому на мікрорівні та макрорівні. Три причини майбутніх зіткнень між цивілізаціями. Дві форми міжцивілізаційного конфлікту: конфлікти по лінії розлому (локальний рівень чи мікрорівень); конфлікти між стержневими державами (глобальний рівень чи макрорівень). Класичні проблеми міжнародної політики. Проблема протиборства ісламського світу і Заходу.

Відносини між США, Китаєм і Японією. Взаємозв'язок конфуціанського та ісламського світів. Перехід до війн по лінії розлому. Цивілізаційний міжнародний порядок – запорука попередження сітової війни.

Геополітична концепція Френсіса Фукуями (1952 р.н.). Сторінки біографії. Стаття «Кінець історії?» (1989). Праці: «Кінець історії й остання людина» (1992), «Довіра» (1995), «Великий розрив» (1999), «Наше постлюдське майбутнє. Наслідки біотехнологічної революції» (2002). Сутність поняття «кінець історії». Ядра-центри. Тріумф західної ліберальної демократії (наприкінці ХХст.) і доктрини індивідуальної свободи та суверенності народів. Значимість політичного лібералізму. Вихід на політичну арену націоналізму та ісламізму. Усвідомлення традиційним мусульманським світом загрози західно-ліберальних цінностей. Інформаційно-технологічна та біотехнологічна революції як умови життя сучасної людини. Праці Ф. Фукуями «Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції» (2019) і «Політичний порядок і політичний занепад: Від промислової революції до глобалізації демократії» (2019). Генрі Кісінджер про американську зовнішню політику. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку та війни В. Путіна. Річард Куглер про національну безпеку в умовах глобалізації хаотичного світу. Доповідь Р. Куглера «Розширення НАТО. Російський фактор». Ідеї щодо руйнування Євразійського геополітичного простору і сприяння входження України до євроатлантичних структур.

Тема 6. ФРАНЦУЗЬКА І БЕЛЬГІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Французька геополітична думка другої половини ХІХ – першої половини ХХ століть. Відаль де ла Блаш (1845-1918) – класик французької школи географії людини. Біографічні дані. Основні праці: «Картина географії Франції» (1903), «Східна Франція» (1917), «Принципи географії людини» (опублікована в 1922). Еволюція поглядів В.Блаша від теорії ґрунту до критики концепції Ф.Ратцеля. Пасивність географічного фактору й активність людського чинника. Сутність поняття «посібілізм». Концепція світового цивілізаційного процесу. Геополітичні гнізда. Перспектива створення світової держави. Зміст позиційного принципу. Ельзас і Лотарінгія – зона взаємного співробітництва. «Географія кордонів» (1938) Жака Анселя. Критика німецької геополітики. Кордони держав – це «тимчасова периферія», «ізобари». Природний кордон – межа ойкумени. Геополітичні ідеї Альберта Деманжона (1872-1940). Праця: «Занепад Європи» (1920). Причини занепаду ролі Європи у міжнародних справах. Три геополітичні центри Землі. Ставлення А.Деманжона до новостворених незалежних держав у Європі. Морська орієнтація Франції. Завдання розвитку французької геополітики за А.Деманжоном.

Теорія циркуляції, школа «внутрішньої геополітики» і геоелектронічний підхід у французькій теоретичній геополітиці. Геополітичні погляди Жана Готтмана (1915-1994) в праці «Політика держав та їх географія» (1952). Геополітика – це наука про війну. Поняття «комунікації» в геополітиці. Перевага морських держав. Сутність іконографічного напрямку в політичній

географії. Іконографія простору. Центральна проблема політичної географії і геополітики. Зміст теорії циркуляції Ж.Готтмана. Школа «внутрішньої геополітики» Іва Лакости. Тритомна праця «Геополітика регіонів Франції» (1986). Процес «деглобалізації» геополітики і перетворення її у «внутрішню геополітику». Важливість у сучасному інформаційному суспільстві засобів масової інформації і професії журналіста. Територіальний конфлікт – головний об'єкт аналізу школи «внутрішньої геополітики», а не держава. Жак Атталі та його праця «Лінія горизонту» (1990). Сучасний світ і принципи геоekonomіки. «Ера грошей». Домінування геоekonomічних факторів над гуманітарними в геополітиці. Центри нових економічних просторів: американський; європейський; тихоокеанський. Причина появи геоekonomічних центрів.

Геополітична течія «нові праві», «геополітична белетристика» та геополітика П. Галлуа і Б.Варюсфеля. Ален де Бенуа – засновник геополітичної течії «нові праві». Реанімація концепцій довоєнних німецьких геополітиків-континенталістів. Соціально-політична основа «нових правих». Принцип континентальної геополітики – дороговказ «нових правих». Роль «великих просторів». «Федеральна імперія» – стратегічно єдиний простір. Відособлення Європи: вихід з НАТО, нейтралітет, власні європейські ядерні сили. Політика президента Франції Шарля де Голля. Східнополітичний вектор геополітики «нових правих». Союз Європи та СРСР. Концепція «геополітичної белетристики» Жана Парвулеску. Історія людства – це історія влади і могутності. «Орден атлантістів» і «орден євразійців». Суб'єкти боротьби «орденів». «Геополітичний голлізм». Основне завдання голлізму. «Євразійська імперія кінця» й «Імперія Атлантики». Містицизм «Фінальної Битви» геополітичних суперконструкцій. Геополітичні погляди французького генерала і професора П'єра Галлуа. Провідна роль ракетно-ядерної зброї. «Масова поведінка людей» і сучасна геополітика. Новий об'єкт геополітики – космічний простір. Три історичні фази в еволюції геополітики за П.Галлуа. Неконфронтаційна геополітика. Геополітичний прогноз Б.Варюсфеля: дві тенденції розвитку світу. Криза Півночі та Півдня. Проблема «держав-націй».

Бельгійська й австрійська геополітична думка. Геополітична концепція європейського «дисидента» бельгійця Жана Тіріара (1922-1992). Лідер загальноєвропейського радикального руху «Юна Європа». Геополітика – головна політологічна дисципліна. Застосування принципу «автаркії великих просторів» Ж.Тіріаром. «Європейська імперія» як протиположність США. Теорія централізованої континентальної держави-нації. Ревізія геополітичних поглядів Ж.Тіріара в кінці 70-х рр. ХХст. Головна умова «європейського звільнення». Еволюція складових геополітичної схеми: від трьох зон до двох. Радикальний висновок Ж.Тіріара. Сутність проекту «Євро-радянської Імперії від Владивостоку до Дубліна». Науково-раціоналістична геополітика Робера Стойкерса. Журнали «Орієнтасьйон» і «Вулуар». Вплив фактору «Землі» на людську історію. Геоісторія. Пріоритет континенталістської орієнтації Р.Стойкерса. Німеччина і Середня Європа – доля всієї Європи. Співпраця Європи з країнами Третього світу та арабським світом. Значення Індійського океану – особливо о.Дієго Гарсія. Індійський океан – стратегічний напрям

Європи ХХІст. Континентальна геополітика австрійського генерала Йордіса фон Лохаузена. Праця: «Мужність владарювати. Мислити континентами» (1978). Думати «тисячоліттями і континентами» – запорука довговічності та стійкості політичної влади. «Далекоглядність» глобальних територіальних, цивілізаційних, культурних і соціальних процесів, а не історична «короткозорість». Загальні схеми визначення місця конкретної держави чи народу в історичній перспективі. Геополітика в її традиційному значенні (оперування глобальними категоріями) – основна дисципліна для визначення стратегії влади. Глобальні категорії та формула влади за Й.Лохаузенем. Взаємозв'язок влади з простором. Окремішність долі Європи від долі Заходу. Континентальність Європи. Сутність просторового мінімуму для політичного звільнення Європи. Об'єднання Німеччини, інтеграційні процеси в Середній Європі. Єдність і роль Прусії. Орієнтація на союз із Росією проти англосаксонських таласократій. Чотири варіанти Європи щодо СРСР(Росії) за Й.Лохаузенем. Союз Європи та СРСР – початок нового етапу геополітичної історії – етапу євразійства. Росія – це heartland. Геополітичний крах СРСР як поразка континентальних сил. Перспектива створення нового євразійського блоку – Континентальної Імперії.

Тема 7. РОСІЙСЬКА ШКОЛА ГЕОПОЛІТИКИ

Ідейні джерела російської геополітики. Поява і сутність месіанської панправославної ідейно-політичної доктрини «Москва – Третій Рим». Геополітичний проект «Європа плюс Росія». Морська геополітика у працях віце-адмірала В.М.Квашніна-Самаріна. Проблема «Росія і Захід» в ХІХст. Західники і слов'янофіли. Європейська позиція О.І.Герцена (1812-1870). Грунтоутворююча позиція Ф.М.Достоевського (1821-1881; Росія «у великій сім'ї всіх народів»). Цивілізаційна геополітика Миколи Яковича Данилевського (1822-1885) у праці «Росія і Європа» (1869, вийшла в 1871). Геополітична оцінка російської колонізації. Співвідношення Росії і Європи. Сутність поняття «цивілізація» за М.Я.Данилевським. Хронологічна класифікація цивілізацій. Окремішність Росії від Європи. П'ять основних законів розвитку цивілізації. Закон збереження запасу історичних сил. Денаціоналізація простору. Геополітичний закон про захист простору при допомозі дисциплінованого ентузіазму. Геополітичний закон – цивілізаційна ідентичність інтегрує великі простори в геополітиці. Два висновки М.Я.Данилевського щодо Росії. Геополітичний погляд історика С.М.Соловйова (1820-1879) на формування російської держави навколо Москви. Роль природно-кліматичних умов як вирішального фактору у формуванні характеру діяльності та форми організації російського населення. Причини відставання Росії від Європи. Боротьба Російського «Лісу» з південним «Степом». Місце і доля Росії стосовно Європи у розумінні С.М.Соловйова.

Формування російської геополітичної школи в ХІХ – першій половині ХХст. Вплив географії на становлення геополітики в Росії. Осмислення ролі простору у воєнних операціях. Перший «Підручник з воєнної географії» (1837)

полковника А.А.Язикова. Засновники російської геополітичної школи. Геостратегічна концепція геополітики Дмитра Олексійовича Мілютіна (1816-1912). Праця: «Критичне дослідження значення воєнної географії і воєнної статистики» (1846). Геополітичні пріоритети Росії. Британська імперія суперник, а Німеччина союзник Росії. Геополітика Росії в Середній Азії (Туркестанський край). Позиція військового міністра щодо відносин Росії і Туреччини. Балканська конфедерація. Нейтральний статус проток. Персія, Китай і США природні союзники Росії в стратегії Д.О.Мілютіна. Предмет геостратегії. Геостратегічне вивчення держави. Ціль геостратегії. Три елементи держави в концепції геостратегічного аналізу. Методи дослідження в геостратегії. Значення геостратегії у мирний час. Першість – геостратегії, вторинність – економіки – наукова істина за Д.О.Мілютіним. Територіальні основи російської геополітики у творчості А.Вандама (1867-1933). Модель вертикального контролю над простором. Географічно-кліматичні причини потягу росіян до «сонця і тепла». Морські інтереси росіян і розвиток морського флоту. Протистояння Росії англосаксонській експансії в Азії. Коаліція «сухопутних держав» проти Англії. Концепція світового геополітичного панування Веніаміна Петровича Семенова-Тян-Шанського (1870-1942). Основні праці: «Про могутнє територіальне володіння стосовно Росії» (1915), «Географічні міркування про розселення людства в Євразії та про прабатьківщину слов'ян» (1916), «Район і країна» (1928). Сутність питання про природні кордони. Критична зона і три «середземні моря». «Володар світу». Територіальні системи політичної могутності та геополітичного контролю над простором: кільцеподібна, сегментарна, континентальна («від моря до моря»). «Підтягування» периферії до центру: перенесення столиці в географічний центр Росії; створення нових культурно-економічних «колонізаційних баз». Два основні види освоєння географічних просторів: проникнення і завоювання. Вплив географічного середовища на витривалість і стійкість народів та на поділ народів за способом життя. Сутність поняття «географічний район». Геополітичні ідеї російського філософа Івана Олександровича Ільїна (1882-1954). Праця «Наші завдання». Росія як «живий організм», «органічна єдність» і «географічний організм великих рік та віддалених морів». Стаття «Що несе світу розчленування Росії»(1950).

Зародження і розвиток ідей євразійства. Головна тема євразійства. Принципи телурократії як геополітичне підґрунтя євразійства. Ідейні основи формування концепції євразійства. Визначення євразійства. Соціальне середовище появи євразійства. Час і місце формального народження євразійства. Засновники євразійського руху. Сутність євразійства: самобутність Росії-Євразії. Великий Євразійський степ і рубіжна комунікаційна функція. Поняття «кордону» в євразійській концепції боротьби Лісу і Степу. Термін «місце розвитку». Геополітичні ідеї князя Миколи Сергійовича Трубецького (1890-1938). Основні праці: «Європа і людство» (Софія, 1920), «Про туранський елемент у російській культурі (Берлін, 1925), «Ми та інші» (Берлін, 1925), «До проблеми російського самопізнання» (Софія, 1927), «Про істинний і неправдивий націоналізм», «Спадщина Чингісхана», «Російська проблема»,

«Погляд на російську історію не із Заходу, а зі Сходу». Сутність культурного перевороту ХХст.: криза і вичерпність західноєвропейської культури. Росія-Євразія. Спільність історичної долі євразійських народів. Велич постаті Чингізхана. Три традиції-умови єдності євразійського геополітичного простору середньовіччя. Розуміння націоналізму як істинного самопізнання («пізнай самого себе» і «будь самим собою»). Геополітичної ідеї Льва Платоновича Карсавіна (1882-1952) у праці «Схід, Захід і російська ідея» (1922). Теорія євразійства Георгія Володимировича Вернадського (1887-1973). Сторінки біографії. Праці: «Нарис російської історії» (1927), «Дослідження історії Євразії», «Ланки російської історії». Визначення процесу створення Росії-Євразії. Періоди боротьби між «Лісом» і «Степом». Джерела становлення Московської держави. Модель євразійської держави Миколи Миколайовича Алексеева (1879-1964). Сторінки біографії. Основні праці: «Російський народ і держава», «Євразійці і держава», «Сучасне становище науки про державу і її найблищі завдання», «Теорія держави» (1931). Уявлення про «ідеократичну державу». «Демократичність» євразійської державної моделі. «Держава правди». Фактори впливу на становлення російського правознавства. Три основні риси євразійської держави.

Геополітична концепція євразійства Петра Миколайовича Савицького (1895-1968). Сторінки біографії. Редагування «Русской мысли», «Євразійського вестника», «Євразійських хронік». Основні праці: «Степ і осідлість» (1922), «Євразійство» (1926), «Росія – особливий географічний світ» (1927), «Геополітичні нотатки про російську історію» (1927), «Про завдання кочівникознавства» (1928), «Місце розвитку російської промисловості» (1932), «Географічні та геополітичні основи євразійства». Єдність сфери «євразійства» і сфери слов'янофільства. Сутність витоків євразійської геополітичної концепції: відчуття континенту. Роль «татарщини» у процесі формування Росії-Євразії. Зміст поняття «місцерозвиток». Глобальний і локальний місце розвитку. Євразія як інтегральна форма місцерозвитків.

Ідеї євразійства в пасіонарній теорії етногенезу Льва Миколайовича Гумільова (1912-1992). Сторінки біографії. Основні праці: «Етногенез і біосфера Землі», «Стародавня Русь і Великий Степ», «Географія етносу в історичний період», «Кінець і знову початок», «Ритми Євразії» та інші. Зміст пасіонарності теорії етногенезу. Вибух етногенезу. Сутність поняття «пасіонарність». Хронологічний вимір пасіонарності і гомеостазу. Суперетнос. Спад пасіонарності. Фаза надлому етносу. Інерційна фаза. Критична точка пасіонарності. Фазовий перехід. Питання одного гігантського суперетносу. Етнічна домінанта певного конкретного суперетносу. Пасіонарний поштовх тюрко-слов'янського злиття. Сплав етносів і симбіоз Лісу і Степу. Концепція зміни поколінь. Етнос – маргінальне явище біосфери і соціосфери. Контактна зона «етнос – ландшафт». Людина-маргінал. Процеси етногенезу в Євразії (на сході, на заході, на півдні, на півночі). Відрив від ландшафту «місцерозвитку». Етнічна компліментарність. Позитивна компліментарність народів Давньої Русі і Великого степу. Негативна компліментарність. Головне завдання пасіонарної теорії етногенезу. Характеристика основних форм контактів етносів: 1) симбіоз

(взаємовигідний); 2) ксенія (нейтральний); 3) химера (негативний). Кордони Євразійського мегаконтиненту. Три регіони Євразії: 1) Висока Азія (Монголія, Джунгарія, Тува, Забайкалля); 2) Південний район (Казахстан і Середня Азія); 3) Західний район (Східна Європа). Етнічний склад населення Євразії. Етнічне формування великоросів як союз Лісу і Степу. Симбіоз етносів. Монголо-татарська навала як джерело нового пасіонарного поштовху Давньої Русі. «Іго» як змішування крові. Монголи-християни. Причинно-наслідковий ланцюг етногенезу.

Сучасні неоевразійські геополітичні концепції. О. Дугін і концепція «російської цивілізації».

Тема 8. УКРАЇНЬСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ДУМКА

Основні геополітичні вектори-орієнтири в громадсько-політичній думці України у першій половині XIX ст. Ідея створення вільної федерації слов'янських народів (Україна, Польща, Росія та інші слов'янські держави) у програмних документах «Товариства об'єднаних слов'ян». Геополітичні аспекти в діяльності «Малоросійського товариства» (В.Лукашевич, С.Кочубей, В.Тарновський, П.Капніст, І.Котляревський та ін.). Ідея слов'янської федерації в програмних документах і працях членів Кирило-Мефодіївського товариства (М.Костомаров, М.Гулак, В.Білозерський, Т.Шевченко, О.Навроцький, О.Маркович, П.Куліш). Слов'янофільська орієнтація як геополітичний вектор в працях І.Франка, Р.Лашенка і М.Грушевського.

Геополітична думка в Україні другої половини XIX ст. Західноєвропейська орієнтація М.Драгоманова. Обґрунтування ним необхідності зв'язків України і Росії із Західною Європою.

Геополітична ідея Чорноморсько-адриатичної федерації українців, чехів, словаків, сербів та хорватів у працях С.Шелухіна (1864-1938) і С.Томашівського (1875-1930). Ю.Липа та його концепція створення Чорноморсько-балтійської федерації з включенням до її складу Польщі, Литви, Білорусії та України. С.Рудницький про розширення суб'єктів Чорноморсько-балтійської федерації за рахунок Фінляндії, Латвії та Естонії. Близькосхідний аспект української геополітики (Балкани, Закавказзя, Персія та Азія) в концепції С.Рудницького.

Центральноевропейський вектор української геополітики (Б.Крупницький). Концепція східно-західної «рівноваги» (І.Лисяк-Рудницький). Чорноморська орієнтація М.Грушевського.

Геоцентричний вектор у геополітичній думці України. М.Міхновський (1873-1924), Л.Цегельський (1875-1951), В.Липинський (1882-1931) про другорядність зовнішнього фактору і акцент на внутрішні сили українського народу. В.Винниченко про розбудову української незалежної держави. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д.Донцов, М.Сціборський, Є.Коновалець, Я.Барановський та ін.). М.Колодзінський про геополітичне становище Закарпаття напередодні Другої

світової війни. Геополітичні мотиви в працях М.Колодзінського «Українська воєнна доктрина» та «Стратегічне положення Закарпаття».

Геополітичні дослідження в Україні на сучасному етапі: 1). Теоретичні дослідження геополітичних проблем; 2). Національні інтереси й геополітична стратегія; 3). Дослідження геополітичних аспектів національної безпеки; 4). Економічні інтереси України в контексті геополітики; 5). Російська геополітика в Україні (Ю.Павленко, Ю.Пахомов, О.Гончаренко, В.Дергачов та ін.); 6) Гібридна війна Російської Федерації проти України (В. Горбулін, Є. Магда та ін.). «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. (В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко).

М. Дністрянський про геополітичні інтереси України на сучасному етапі: загрози геополітичним інтересам України та суперечливі реалії української геополітики; зрівноваження функцій державного кордону та оптимізація стосунків із сусідніми державами як напрямок реалізації стратегічних геополітичних інтересів України; перспективи вдосконалення державно-територіального устрою України в геополітичному контексті; пріоритети геокультурної та геоінформаційної політики України; регіональні проблеми утвердження в Україні національної ідеї та становлення політичної нації; демогеографічні та гео економічні виклики геополітичним інтересам України; зміцнення позицій України на міжнародній арені як імператив зовнішньої геополітики. Державна геоетнополітика України як засіб реалізації її національних інтересів та гармонізації етнополітичних взаємин. Праці М. Дністрянського «Геополітика», «Політична географія і геополітика», «Кордони України. Територіально-адміністративний устрій», «Україна в політико-географічному вимірі», «Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології».

Теоретичні й методологічні проблеми української геополітики в працях В. Дергачова: «Геополітика», «Геофілософія», «Гео економіка», «Глобалістика», «Географія: минуле, сучасне і майбутнє», «Світові держави», «Приречені на успіх», «Вільні економічні зони в сучасному світі», «Східна Європа», «Невідома Україна», «Ландшафти життя». Росія і Україна в сучасних умовах. «Цивілізаційна геополітика» В. Дергачова. Геостратегія України. Геополітичні, соціокультурні, конфесійні та гео економічні кордони багатовимірного комунікаційного простору – безцінні багатства України. Ф. Рудич, О. Дергачов, О. Заремба, Г. Зеленько, А. Кудряченко про теоретичний і прикладний аспекти сучасної української геополітики (держави Центральної та Східної Європи і Україна: аспекти політичних відносин; Україна і держави Центральної і Східної Європи: політичний та економічний виміри; держави Центральної і Східної Європи: соціокультурний вимір). Можливі сценарії геополітичного майбутнього України: залучення України до геополітичного співробітництва з Росією і через Росію; коливання між Сходом і Заходом; інтеграція в Європейський Союз паралельно з рівноправним партнерством Росії і України в економічній сфері та зближенням Росії з Європейським Союзом.

Г. Ситник про ключові елементи геополітичної доктрини України на сучасному етапі: моніторинг процесів, здатних створити загрози територіальній

цілісності України; урахування національних інтересів у модернізації економіки; стабільність фінансової і грошової системи України; створення раціональної стратегії зовнішньополітичної діяльності; впровадження та інвестування високих наукомістких технологій; розвиток можливостей виходу в аерокосмічний простір; зміцнення позиції України на ринку озброєнь та військової техніки; аналіз процесів, що сприяють виникненню або ліквідації регіональних конфліктів; боротьба з етнічним і релігійним екстремізмом. Дослідження проблематики військово-політичних аспектів у сучасній Україні (О. Бойко, Ю. Бураков, С. Власюк, С. Волощук, М. Гетьманчук, Ю. Гусар, У. Ільницька, Л. Климанська, А. Слюсаренко, Л. Шлемкевич та ін.). Комплекс дослідження геополітичних інтересів України у працях А. Гальчинського. Міжнародний порядок та місце в ньому України у праці В. Мадіссона і В. Шахова. О. Гарань про місце України в Європі.

М. Михальченко про місце України як лімітрофу: геополітичне розташування між НАТО і Росією; між країнами з переважно ринковою економікою Заходу та хаотичною російською економікою; між тоталітарним, моно ідеологічним, лжеморальним минулим і невизначеним майбутнім. Ю. Павленко про місце України в історії світової цивілізації. М. Кулініч про визначення власних геополітичних орієнтирів у новому геополітичному просторі. О. Василевський та М. Гончар про актуальні проблеми української геополітики: гуманітарний чинник геополітичних орієнтацій як регіональної держави; Україна як об'єкт впливу геополітичних векторів; південно-східний напрям української геополітики; взаємовідносини з країнами Центральної Європи. «Українська Понтида (Геополітичні виміри сучасної України)» О. Багана. В. Косевцов про основні завдання геостратегії України на сучасному етапі. Дослідження різноманітних аспектів української геополітики в працях В. Смолянюка, В. Кирика, Ж. Панченка, П. Черника, О. Бірюкової, С. Василенка, М. Шевченка, А. Луценка, Ю. Шмаленка, М. Пендюри, В. Вдовенка, Р. Ключко, О. Воронова, О. Яхно, О. Снігир, А. Пісьмаченка, А. Семенченка та ін. Геополітичні прогнози В. Горбуліна (Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. (2019). Дослідження геополітики в Інституті стратегічних досліджень, Інституті історії України НАН України, Інституті політичних і етнонаціональних досліджень НАН України.

О. Дашевська про стан геополітичних дисертаційних досліджень в українській науці. Основні напрямки: визначення місця України на геополітичній мапі світу через аналіз геополітичного положення та історико-політологічних досліджень; дослідження регіональних проблем, двосторонніх відносин між країнами; дослідження загальних питань міжнародної безпеки, тероризму та ролі України в системі міжнародної безпеки; аналіз етнополітичних проблем всередині України та їх вплив на міжнародні відносини; дослідження євро інтеграційних прагнень України як єдино правильних з точки зору геополітичного положення; загальні геополітичні дослідження, в яких розглядаються практики застосування тих чи інших теорій і концепцій геополітики у різні часи та різними країнами світу.

Модуль 2. СВІТОВИЙ ПРОСТІР І ГЕОПОЛІТИКА ДЕРЖАВ

ТЕМА 9. ГЕОПОЛІТИКА І ГЕОСТРАТЕГІЯ США: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Сторінки історії міжнародних відносин і геополітики США. Поетапність становлення США як світової геополітичної держави. Відносини європейських колоністів із корінними мешканцями Америки. Резервації для індіанців. Сутність прагматизму протестантів-колоністів. «Очищення» американських земель. Приєднання мексиканських територій. Доктрина Дж. Монро (1823). Розширення території США на узбережжі Тихого океану. Купівля Аляски (1867). Меридіальна експансія. Військові інтервенції США в країни Центральної Америки і Карибського басейну. Широтна експансія. Захоплення тихоокеанських островів. Практика стратегії «анаконди». Стратегія фінансового контролю («дипломатія долара»). Неформальний протекторат США над латиноамериканськими країнами. Світова промислова першість. Активізація американської економіки з другої половини 80-х рр. ХХ ст. Структурна перебудова і модернізація економіки. Курс адміністрації Д. Трампа на підтримку високих темпів зростання економіки. Інформація у сучасному світі та в США. Розробка стратегічного плану ведення інформаційної війни. Управління інформаційних систем. Центр інформаційної війни ВПС США. Служба ВМС США по інформаційній зброї. Створення національної інформаційної структури і глобальної інфраструктури. Інформаційний образ і авторитет США у світі в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Передбачення американських вчених.

Європейська геостратегія США. Друга світова війна і початок американського контролю над Західною Європою. План Маршалла для Європи. Претензії США на роль світового лідера. Європа – головний плацдарм «холодної війни». «Геостратегія для Євразії» З. Бжезінського. Етапи американізації Євразії. Франція і Німеччина – західний фланг Євразії. Розширення європейського демократичного плацдарму (НАТО на схід Європи). Залежність США від трансєвразійської системи співробітництва та позиції Німеччини і Франції. Десять заповідей щодо європейського розвитку і перспектив (за З. Бжезінським). Сутність фактору розмежування позицій європейців і американців стосовно світової політики і міжнародних відносин. США і «Північний потік – 2». Американсько-німецькі дипломатичні відносини. Роль США в діяльності міжнародних організацій. США і НАТО. Росія та Україна в геополітиці США. Російсько-український збройний конфлікт 2014-2020 рр. Анексія Криму. Окупація окремих районів Донецької і Луганської областей російськими військами. Американські санкції проти РФ. Виключення Росії з «Великої вісімки». Надання Україні летальних видів зброї.

Американські інтереси на Кавказі, Близькому Сході та в Центральній і Південній Азії. Геополітика США у Східній Азії. Загострення американсько-китайських взаємин на сучасному етапі. Пандемія. Спроби Д. Трампа покращити взаємини з КНДР.

ТЕМА 10. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ

Західна Європа: від Адміністрації допомоги і відновлення Об'єднаних націй (ЮНРРА) до Європейського Союзу. Франція, Великобританія і Західна Німеччина. Південна Європа у післявоєнний період: Італія, Туреччина, Греція, Іспанія і Португалія. Центральна і Східна Європа: нові геополітичні реальності. Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Югославія, Болгарія та Східна Німеччина після Другої світової війни. Утворення РЕВ та ОДВ. Створення штучного кордону між ФРН і НДР. Східна Європа після смерті Й.Сталіна: національно-визвольні революції в Угорщині (1956) та Чехословаччині (1968). Розпад СРСР та світової системи соціалізму. Особливості переходів від тоталітаризму до демократії в Польщі, Угорщині, Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії, Румунії. Югославія як федерація. Історичні корені південнослов'янських проблем. Югославія після Тіто. Становлення незалежних держав та міжнародна війна. Словенія, Хорватія, Македонія, Боснія та Герцоговина, Союзна Республіка Югославія. Македонія і Албанія. «Балканська криза» (1991-2001): характер, особливості, наслідки. Розширення ЄС. Європейський Союз на сучасному етапі. Німеччина і Франція – головні міжнародні гравці ЄС. Вишеградська група – модель для розвитку співпраці між європейськими країнами. Оцінка моделей партнерства між Україною і Вишеградською групою. Вишеградська четвірка і Україна: інституційні передумови для співпраці; рамкові документи; рівень інституціоналізації (переваги та недоліки). Політична співпраця. Секторальна співпраця: безпека, енергетика. Вишеградська четвірка та ГУАМ: кордони; нечітка європейська перспектива; «російський фактор»; економіка.

ТЕМА 11. ГЕОСТРАТЕГІЯ КИТАЮ ТА ГЕОПОЛІТИКА ЯПОНІЇ

Специфічні умови розвитку Китаю: обмеженість природних ресурсів, великий людський потенціал і низька вартість робочої сили; планомірне державне регулювання інвестицій і розвиток економічної сфери життя суспільства; планування освоєння високих технологій; найбільший за обсягом ринок в Євразії; прискорене нарощування військової могутності; негативний вплив на глобальну економічну обстановку. Зовнішньоекономічні зв'язки Китаю та його демографічна політика. Інтеграція у «Великий Китай». Формування китайського спільного ринку (Китай, Тайвань, Сянган (Гонконг), Макао, Сінгапур). Суть геополітики Китаю. Вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на геополітичні відносини Росії та Китаю. Особливості китайсько-американських зовнішньополітичних відносин на сучасному етапі. Пандемія 2020 р. і загострення американсько-китайських взаємин.

Зміна геополітичного становища Японії після закінчення Другої світової війни. Духовний фактор в геополітиці Японії. «Ніхон сьокі» – зосередження японської традиції. Японія – батьківщина сакрального, «земля духів». Російсько-японські відносини: історія і сучасність. Проблема Курильських островів. Суть геополітичного менталітету японців. Американсько-японські та

японо-китайські відносини. Японія і Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Розширення НАТО на Схід і позиція Японії. «Особливості напрямів японо-американського співробітництва в галузі оборони»(1997).

ТЕМА 12. ІСЛАМСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ГЕОПОЛІТИКА МУСУЛЬМАНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Ісламська цивілізація: духовні витoki та ідеологічні концепції. Сутність поняття «ісламська цивілізація». Іслам – релігія, кодекс поведінки, система цінностей і спосіб життя. Одержавлення ісламу (теократія). Кількісна динаміка зростання мусульман світу. Сутність ідеології панісламізму. Характеристика арабського менталітету. Моделі суспільно-політичних устроїв мусульманських держав. Сутність поняття «ісламський фундаменталізм». Салафітський рух. Два напрями реформації ісламу. Феномен «ісламського відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Антишахська революція 1979 р. в Ірані та її роль у виведенні ісламського фактору в ранг першочергових проблем світової політики. Вплив іранської революції на всі країни ісламського світу. Новий геополітичний порядок в регіоні – Іран, Туреччина, Ірак, Афганістан – внаслідок розпаду СРСР. Роль геополітичних факторів: континентально-ісламського Ірану, атлантистської Туреччини, теократичного (вахабістського) варіанту ісламу Саудівської Аравії, Афганістану. Роль Пакистану і США в розкладі геополітичних сил в регіоні. США, Західна Європа та ісламські держави: економіка, політика, культура. Антитерористичні операції США та їх союзників в Афганістані. Геополітика Ірану та геополітична ситуація навколо Іраку. Повалення режиму С. Хусейна: військова агресія проти Іраку та її наслідки. Участь України в міжнародних стабілізаційних силах в Іраку. Геополітична роль Саудівської Аравії в регіоні. Ударна армія ісламу: Афганістан – Пакистан. Спецоперація США по ліквідації Усами бен Ладена.

ТЕМА 13. ТРАДИЦІЇ І ГЕОПОЛІТИКА ІНДІЇ, КРАЇН АФРИКИ І ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Набуття незалежності Індії (1947). Вестернізація Індії і формування могутньої «мовчазної реальності». Індійська економічна революція. Ідея і перспективи набуття Індією статусу великої держави. Індустріалізація країни. Новітні технології. Індійська армія. Питання про постійне членство Індії в Раді Безпеці ООН. Індія – важливий суб'єкт міжнародних відносин. Мирлюбна політика Індії: засновниця Руху Неприєднання, боротьба проти колоніалізму, неокolonіалізму, апартеїду і «холодної війни». Кроки США на зближення з Індією. Вплив традицій на геополітику країн Африки і Латинської Америки. Історичне минуле країн регіону. Регіональні та субрегіональні геополітичні процеси в країнах Африки і Латинської Америки в різні періоди історії: час Великих географічних відкриттів, багатівікова колонізація та її наслідки, «штучні кордони», бідність, неграмотність та ряд інших соціальних проблем.

Суть «доктрини Монро». Геополітичне становище Африки, її позиція в системі міжнародних відносин. Неоколонізація. Співробітництво африканських країн із Заходом. Латинська Америка в геополітичних інтересах США. Інтеграція країн Латинської Америки у світову економіку. Внутрішні причини інтеграції: застій в економіці, неконкурентоздатність продукції на світовому ринку, нестабільний господарський розвиток, ріст безробіття, інфляції тощо. Глобалізація світової економіки – найважливіша зовнішня причина інтеграції країн регіону.

ТЕМА 14. ГЕОПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Етапи становлення внутрішньої геополітики Росії. Розділена геополітика російського Сходу та Заходу. Імперська політика Петербурга і Москви. Генеза деспотизму і месіанства в Московській державі. Внутрішня геополітична структура Російської Федерації. Геополітичні наслідки розпаду СРСР для Росії. Росія на роздоріжжі: євразійська держава чи колонія Заходу? Російсько-українські відносини. Початок інтеграції. Росія і Казахстан. Російсько-американські відносини: партнерство чи суперництво? Росія і північно-атлантичний регіон. Росія і НАТО. Російсько-китайські та російсько-японські відносини на порозі нового тисячоліття. Геополітичні проблеми близького зарубіжжя. Зовнішньополітичні пріоритети Росії та їх хронологічні рамки. У короткотерміновому плані: недопущення ізоляції Російської Федерації за основними стратегічними азимутами (США, Європа, Азія); у середньотерміновому плані: створення сприятливого для Росії середовища в близькому зарубіжжі, сприяння інтеграційним процесам на пострадянському просторі; сприяння формуванню регіональних систем безпеки та співпраці у прилеглих районах; інтеграція у міжнародні економічні й політичні структури; участь у врегулюванні міжнародних конфліктів, у боротьбі з міжнародним тероризмом і злочинністю, у вирішенні екологічної, енергетичної, ресурсної, інформаційної та інших глобальних проблем. У довготерміновому плані: збереження і зміцнення позиції Росії як однієї з провідних дійових осіб світової політики за відмови від імперських та месіанських претензій; активна участь у формуванні демократичної глобальної системи.

Внутрішні умови формування геополітичного коду Росії. Економічна і військова безпека Росії та відносини федерального центру і регіонів. Балтійська політика Росії та її геостратегічні інтереси в країнах Закавказзя та Центральної Азії. Росія і США: геополітичне суперництво чи партнерство. Відносини Росії з країнами Північноатлантичного регіону та НАТО. Росія і Європейський Союз. Геостратегічні інтереси Росії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Російська геополітика на сучасному етапі. Гібридна агресія Росії проти України: анексія Криму та окупація окремих районів Луганської й Донецької областей. Інформаційна війна Росії проти України. Європейські та американські санкції й Російська Федерація. Мінські домовленості та засідання «нормандської групи».

ТЕМА 15. УКРАЇНА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ КООРДИНАТ

Загальна характеристика геополітичного простору України – кліматичні, басейнові, зонально-ландшафтні, геоморфологічні особливості. Взаємодія природних та географічних чинників з політичною організацією. Комплекс рівнів, де відбувається якісне визначення умов для політичної діяльності: геоморфологія; басейнові розмежування; кліматичні та природні зони; популяційні ареали і конфігурація населення; господарська і транспортна інфраструктури; інфраструктура комунікаційних та організаційних взаємодій, які забезпечують ефективне досягнення цілей.

Експерти Національного інституту стратегічних досліджень про основні геополітичні та зовнішньополітичні пріоритети України: виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій; повернення України в європейський цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських політичних і соціальних структур, а також структур безпеки; посилення потенціалу стримування як власного, так і колективного за рахунок участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки; пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Співтовариства і Західноєвропейського Союзу; зміцнення стратегічного партнерства із США і зв'язків з країнами Західної Європи; зміцнення і консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами (Польща, Туреччина, Грузія, Азербайджан, країни Балтії, Вишеградської групи і Центральної Азії); сприяння формуванню «поясу стабільності» і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії; активна участь у створенні європейських і євразійських «транспортних коридорів»; курс на альтернативне лідерство на території колишнього СРСР; протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету; блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії та домінування; цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій. Україна – асоційований член Європейського Союзу. Безвіз.

Глобалізація – головна закономірність сучасного світового розвитку. Основні аспекти глобалізації: глобалізація як природний, об'єктивний процес; глобалізація як силовий, примусовий (в інтересах «глобалізаторів») процес. Глобальні чинники національного розвитку. Включення України у глобальні інтеграційні процеси – безальтернативний процес. Необхідність відмови від стратегії «наздогнати – перегнати». Використання інформаційних, інтелектуальних ресурсів та наявного науково-технічного потенціалу. Переорієнтація із індустриального на інноваційний розвиток. Прискорене формування національного інституціонального середовища й ринкової інфраструктури. Цілковите оволодіння глобальними процесами й перетворення

України на повноправну глобальну державу – головне завдання глобальної дипломатії України.

Участь України в глобальних міжнародних структурах – ООН (Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Ради), Світовий Банк, МВФ, ГАТТ, ЮНЕСКО, ВООЗ; глобально-регіональних і регіональних (ЄС, НАТО). Слабкі сторони міжнародної економічної політики України: буферна роль України у постійному балансуванні між Заходом і Євразією; невикористання зацікавленості країн Заходу в суспільній модернізації України; неприйняття правил ГАТТ у зовнішній торгівлі; несприятливий правовий режим для впровадження іноземних інвестицій в українську економіку тощо. Проблема залучення іноземного капіталу на Україну. Європейський банк реконструкції і розвитку та Україна. Україна – член Організації Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС). Культурне і наукове співробітництво України з розвиненими країнами світу. Моніторинг внутрішніх загроз національній безпеці та вирішення проблем зовнішньої політики. Багатокомпонентний характер національної безпеки України. Україна і локальні збройні конфлікти в світі. Двосторонні відносини України на міжнародній арені. Сучасний стан українсько-американських відносин. Засудження Україною терористичних нападів на США і приєднання до міжнародної антитерористичної коаліції. Відносини України з країнами «сімки». Відносини України з країнами Центрально-Східної Європи (Польща, Румунія та ін.). Україна і країни СНД. Близькість геополітичних інтересів України і Молдови. Посередництво України у врегулюванні конфлікту в Придністров'ї та партнерські зв'язки в рамках ГУУАМ.

Українсько-російські відносини. Анексія Росією Криму. Агресія Російської Федерації проти України. Окупація частини Донецької та Луганської областей України. Українсько-російська війна 2014-2020 рр. Мінські угоди та їх наслідки. Нормандський формат. Революція 2020 р. в Білорусі та Україна.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: денна					
	Усього	у тому числі				
лекції		практичні (семінарські)	лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Модуль 1						
Теми 1. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	10	2			2	4
Тема 2. Німецька геополітична думка	10	2	2		2	4
Тема 3. Скандинавська та італійська геополітична думка	10	2			2	4
Тема 4. Англійська школа геополітики	10	2	2		2	4
Теми 5. Американська геополітична думка		2	2		2	4
Тема 6. Французька і бельгійська геополітична думка	10	2			2	4
Теми 7. Російська школа геополітики	10	2			2	4
Теми 8. Українська геополітична думка	10	2	2		2	4
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	80	16	10		16	32
Модуль 2						
Тема 9. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2	2		2	5
Тема 10. Геополітичні процеси в Європі	10	2	2		2	5
Тема 11. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2			2	5
Тема 12. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10	2	2		2	5
Тема 13. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10	2			2	8
Тема 14. Геополітика сучасної Росії	10	2			2	5
Теми 15. Україна в сучасній системі геополітичних координат	10	2	2		2	5
Модульна контрольна робота			2			
Разом за модуль	70	14	10		14	38
Разом за семестр	150	30	20		30	70

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	Форма навчання: заочна					
	Усього	у тому числі				
Лекції		практичні (семінарські)	Лабораторні	індивідуальна робота	самостійна робота	
Теми 1. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	10	2			2	5
Тема 2. Німецька геополітична думка	10	2			2	5
Тема 3. Скандинавська та італійська геополітична думка	10				2	5
Тема 4. Англійська школа геополітики	10				2	5
Теми 5. Американська геополітична думка					2	5
Тема 6. Французька і бельгійська геополітична думка	10				2	6
Теми 7. Російська школа геополітики	10				2	5
Теми 8. Українська геополітична думка	10				2	8
Тема 9. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	10	2			2	10
Тема 10. Геополітичні процеси в Європі	10	2			2	8
Тема 11. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	10	2			2	8
Тема 12. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	10				2	8
Тема 13. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	10				2	8
Тема 14. Геополітика сучасної Росії	10	2			2	10
Теми 15. Україна в сучасній системі геополітичних координат	10	2			2	10
Разом за семестр	150	14			30	106

6.3. Теми практичних (семінарських, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Тема 1. Німецька геополітична думка	2	
2	Тема 2. Англійська школа геополітики	2	
3	Тема 3. Американська геополітична думка	2	
4	Теми 4. Українська геополітична думка	2	

5	Модульна робота 1	2	
6	Тема 5. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	2	
7	Тема 6. Геополітичні процеси в Європі	2	
8	Тема 7. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	2	
9	Теми 8. Україна в сучасній системі геополітичних координат	2	
10	Модульна робота 2	2	
Разом		20	

6.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість Годин	
		денна	Заочна
1	Теми 1. Геополітика як наука. Теоретичні джерела геополітики	4	5
2	Тема 2. Німецька геополітична думка	4	5
3	Тема 3. Скандинавська та італійська геополітична думка	4	5
4	Тема 4. Англійська школа геополітики	4	5
5	Теми 5. Американська геополітична думка	4	5
6	Тема 6. Французька і бельгійська геополітична думка	4	6
7	Теми 7. Російська школа геополітики	4	5
8	Теми 8. Українська геополітична думка	4	8
9	Тема 9. Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність	5	10
10	Тема 10. Геополітичні процеси в Європі	5	8
11	Тема 11. Геостратегія Китаю та геополітика Японії	5	8
12	Тема 12. Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав	5	8
13	Тема 13. Традиції і геополітика Індії, країн Африки і Латинської Америки	8	8
14	Тема 14. Геополітика сучасної Росії	5	10
15	Теми 15. Україна в сучасній системі геополітичних координат	5	10
Разом		70	106

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Методичне забезпечення

1. Політична географія і геополітика. Навчально-методичний комплекс / Розробники М. М. Вегеш і В. С. Петрінко.

Основна література

2. Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
3. Вегеш М. Геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. 216 с.
4. Вегеш М. Західна геополітика в іменах. Ужгород: Видавництво УжНУ, 2003. 200 с.
5. Вегеш М. Світовий процес і геополітика. Навчальний посібник. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. 303 с.
6. Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В. Геополітика в постатях і термінах: підручник для студентів і аспірантів спеціальності «Політологія». Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 786 с.
7. Вегеш М., Петрінко С. Геополітична енциклопедія: Навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 492 с.
8. Гаджиев К. С. Введение в геополитику: учебник. Москва: Логос, 2003. 432 с.
9. Гаджиев К. С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
10. Геополитика: Антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
11. Геополітика: Військово-політичні аспекти: Навчальний посібник / Науковий редактор Л. П. Шлемкевич. Львів: ЛІСВ, 2008. 343 с.
12. Геополітика: Енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв, І. П. Білецький та ін. К.: Знання, 2013. 919 с.
13. Дергачев В. А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
14. Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.
15. Дергачев В. А. Геоэкономика (Современная геополитика). К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
16. Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
17. Дністрянський М. С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
18. Ігнат'єва Т. Геополітика України в категоріях і поняттях: минуле та сучасність: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2015. 112 с.
19. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект-Пресс, 2005. 478 с.
20. Мадіссон В. В., Шахов В. Л. Сучасна українська геополітика: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 176 с.
21. Орлова Т. В. Історія сучасного світу. К.: Знання, 2006. 551 с. (Серія «Вища освіта ХХІ століття»).
22. Петрінко В. С. Світовий процес і геополітика: Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

23. Україна в сучасному геополітичному просторі. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку* / За ред. Ф. М. Рудича: Навчальний посібник. К.: Парламентське видавництво, 2002. 488 с.
24. Vegesh M., Palinchak M., Holonic J. Geopolitics: Ukraine, Europe, World (sociopolitical view). Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA. Year 2020. 249 p.

Допоміжна література

1. А.Б.В. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України) / Д. Дуцик, В. Черниш, В. Вороніна, Н. Рюче, І. Мороз, О. Паперняк, І. Калапуха. К., 2019. 90 с.
2. Академік Степан Рудницький – основоположник української географічної науки. Збірник наукових праць. Львів, 1994. 140 с.
3. Андрущенко С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. К.: Логос, 2005. 286 с.
4. Аржаковський А. Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи. Харків: Віват, 2015. 256 с.
5. Арон Р. Избранное: Введение в философию истории. М.: ПЕР СЭ; СПб: Университетская книга, 2000. 543 с.
6. Арон Р. История XX века: Антология. М.: Ладомир, 2007. 1105 с.
7. Арон Р. Мемуары: 50 лет размышлений о политике. М.: Ладомир, 2002. 873 с.
8. Арон Р. Мир і війна між націями. Київ: Юніверс, 2000. 688 с.
9. Арон Р. Опій інтелектуалів. К.: Юніверс, 2006. 272 с.
10. Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни». К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 392 с.
11. Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
12. Бжезінський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.
13. Бжезінський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
14. Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
15. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2018. 248 с.
16. Василевич Ю. В. Чорноморська концепція Юрія Липи у геополітичній думці України. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Випуск 166. Т. 178. С. 8-11.
17. Вегеш М. Геополітика. *Актуальні проблеми політичної науки*. Випуск перший. Ужгород: «ФОП Сабов А.М.», 2017. С. 121-143.
18. Вегеш М. Геополітика. *Політична наука: Навчально-методичний посібник* / За заг. ред. М. М. Вегеша. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2009. С. 233-323.
19. Вегеш М. Геополітика. *Політологія: Підручник* / За ред. М.М.Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. С. 350-380. (Вища освіта XXI

століття).

20. Вегеш М. Геополітична концепція Карла Гаусгофера. *Relatii Romano-ucrainene, istorie si contemporaneitate. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Romanian-ukrainian relations, history and present.* Editura Muzeului Satmarean, 2015. С. 143-152.
21. Вегеш М. Збігнев Бжезінський про геополітичні пріоритети України: еволюція оцінок. *Політика і державне управління.* Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2016. С. 26-31.
22. Вегеш М. Проблематика війни і миру в спадщині Реймона Арона. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 108-116.
23. Вегеш М. Юрген Габермас про США та сучасне і майбутнє ЄС. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 148-152.
24. Вегеш М., Гиря В. Деякі нотатки про місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Карпатська Україна – етап українського державотворення: історія і сучасність.* Матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення незалежності Карпато-Української держави і 145-річчю від дня народження видатного закарпатського політика й громадсько-культурного мислителя Августина Волошина (м. Ужгород, 14 березня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 209-216.
25. Вегеш М., Гиря В. Роберт Каган про роль США в новому світовому порядку. *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 188-197.
26. Вегеш М., Сасин Г. Україна і світ у науковій спадщині З. Бжезінського (Від «Великої шахівниці» до останніх інтерв'ю). *Україна та Центральна Європа.* Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2019 року). Ужгород, 2019. С. 239-254.
27. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Україна в Організації Об'єднаних Націй: 60 років участі у розв'язанні найважливіших міжнародних проблем. К.: Генеза, 2006. 240 с.
28. Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т. 1 / Редактор Ярослав Пеленський. Київ – Філадельфія, 1994. 285 с.
29. Гаджиев К. С. Геополітика Кавказа. М.: Международные отношения, 2001.

464 с.

30. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
31. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна Світового Порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
32. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика / Переклад з англ. К.: Дух і Літера, 2011. 462 с.
33. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 392 с.
34. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
35. Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи китайська стіна. К.: НІСД, 2015. 132 с.
36. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 240 с.
37. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис Пресс, 2004. 557 с.
38. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М.: Книга, 1991. 574 с.
39. Даниленко С., Гальона О. Геополітичні акценти зовнішньої політики США у Центральній Азії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини.* 2017. №1 (46). С. 20-25.
40. Дашевська О. В. Геополітичний статус держави: сутність, фактори та функції. *Грані.* 2015. № 9 (125). С. 33-37.
41. Дашевська О. В. Стан геополітичних досліджень в українській науці. *Грані.* 2016. № 1 (129). С. 59-66.
42. Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Географічні науки.* 2013. № 16. С. 163-167.
43. Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис.* Тернопіль, 2000. Випуск 2. С. 73-77.
44. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
45. Добровольський О. В. Геополітичний розвиток Південної Азії, Океанії, Африки і Латинської Америки та інтереси України. Київ: Пульсар, 2006. 128 с.
46. Домащенко Л. М. «Всеукраїнська трилогія» Юрія Липи: геополітичний ракурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Філософія. Політологія.* 2007. Випуск 84-86. С. 166-169.
47. Домащенко Л. М. Основні положення доктрини Юрія Липи. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2008» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (16-17 квітня 2008 року). Матеріали доповідей та виступів.* К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. Ч. 2. С. 69-71.
48. Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001. 488 с.

- 49.Дорошко М. С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору: Навчальний посібник. К.: Ніка-Центр, 2011. 226 с.
- 50.Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва. К.: НІСД, 2014. 326 с.
- 51.Дугин Александр. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века. СПб.: Амфора, 2007. 382 с.
- 52.Жильцов С. С., Зонн И. С., Ушков А. М. Геополитика Каспийского региона. М.: Международные отношения, 2003. 280 с.
- 53.Загребельний І. Міжмор'я: майже втрачений шанс. К.: ФОП Халіков, 2019. 418 с.
- 54.Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
- 55.Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2-х книгах. М.: Международные отношения, 2000. Т. 1. 592 с.; Т. 2. 464 с.
- 56.Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
- 57.Квіт С. Українська геополітика: неприєднаність до життя? *Визвольний шлях*. 2000. № 3. С. 3-7.
- 58.Киссинджер Г. Дипломатия. М.: Ладомир, 1997. 848 с.
- 59.Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті / переклад з англ. Надія Коваль. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2018. 320 с.
- 60.Китай в мировой политике. М.: Московский государтсвенный институт международных отношений; Российская политическая энциклопедия, 2001. 528 с.
- 61.Классика геополитики. XIX век. / Сост. К. Королев. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
- 62.Классика геополитики. XX век. / Сост. К. Королев. Москва ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
- 63.Клаузевиц К. О войне. Т. 1. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 558 с.
- 64.Клаузевиц К. О войне. Т. 2. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 574 с.
- 65.Коломб Ф. Морская война. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2003. 668 с.
- 66.Кочубей Ю. Мужність думки (Геополітичні візії Юрія Липи в контексті сучасності). *День*. 2004. № 187, № 192.
- 67.Лавриненко С. Сучасне геополітичне положення України у працях вітчизняних учених. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Випуск 1 (69). С. 3-12.
- 68.Лаврук Т. П. Новітні особливості інтерпретативної репрезентації геополітичної дійсності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Серія Міжнародні відносини. 2012. № 21. С. 26-32.
- 69.Лавський Я. Іронія. Історія. Геополітика. Польсько-українські літературні

- студії. К., 2018. 368 с.
70. Леонтьев К. Восток, Россия и Славянство. М.: Эксмо, 2007. 896 с.
71. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. К.: МАУП, 2007. 392 с.
72. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. 554 с.; Т. 2. 573 с.
73. Літвін Л. А. Сучасні геополітичні концепції: висновки для України. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 109-115.
74. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К., 2017. 268 с.
75. Малевич І. А. Внимание, Китай. Минск: Харвест; М.: Издательство АСТ, 2001. 320 с.
76. Матвеева О. Проблеми мондіалістської інтерпретації постглобалізму. *Наукові праці. Політологія*. 2016. Вип. 261. Том 273. С. 103–108.
77. Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; К.: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.
78. Модестов С. А. Геополітика іслама. М.: Молодая гвардія, 2003. 190 с.
79. Моргацький В., Дністрянський М. Геостратегічні інтереси в регіоні Західні Балкани у контексті нових геополітичних реалій. *Економічна та соціальна географія. Наукові записки*. 2018. № 1. С. 51-64.
80. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на Французскую революцию и империю. Т. 1. 1793-1802. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 573 с.
81. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на Французскую революцию и империю. Т. 2. 1802-1812. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 603 с.
82. Мэхэн А. Т. Влияние морской силы на историю. 1660-1783. Москва – Санкт-Петербург: Terra Fantastica, 2002. 634 с.
83. Муазі Д. Геополітика емоцій. Як культури страху, приниження та надії змінюють світ / Переклад з англ. О. Гординчук. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2018. 184 с.
84. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Друге видання. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 496 с.
85. Плохій С. Остання імперія: занепад і крах Радянського Союзу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 512 с.
86. Русский мир. Геополитические заметки по русской истории. М.: Эксмо; СПб: Terra Fantastica, 2003. 864 с.
87. Рущенко І. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. К.: Києво-Могилянська академія, 2020. 436 с.
88. Савицкий П. Н. Континент Евразия. Москва: Аграф, 1997. 464 с.
89. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України / Видання 3-тє, доповнене. К.: ПП Сергійчук М. І., 2008. 560 с.
90. Світова гібридна війна: український фронт / За загальною редакцією В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.
91. Ставицький А. Вплив сучасних геополітичних викликів на економічну безпеку держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 4 (199). С. 45-55.

92. Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан, 2020. 258 с.
93. Трубецкой Н. Наследие Чингисхана. М.: Эксмо, 2007. 736 с.
94. Україна у світовому геополітичному просторі: реферативний огляд / Укладачі: Н. В. Добра, Є. О. Корнілова, Ж. В. Самохіна. К., 2016. 55 с.
95. Фукуяма Ф. Америка на распутье. Демократия, власть и неоконсервативное наследие. М.: Издательство АСТ; Издательство «Хранитель», 2007. 282 с.
96. Фукуяма Ф. Великий краї. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.
97. Фукуяма Ф. Великий разрыв. М.: Издательство АСТ, 2003. 474 с.
98. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / переклад з англ. Романа Корнута. 2-ге видання. К.: Наш формат, 2019. 576 с.
99. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию. М.: Издательство АСТ – Ермак, 2004. 730 с.
100. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: Издательство АСТ; Издательство «Ермак», 2004. 588 с.
101. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. М.: Издательство АСТ; ОАО «Люкс», 2004. 349 с.
102. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. К.: Наш формат, 2019. 608 с.
103. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Пер. с нем. М.: Издательство «Весь Мир», 2008. 192 с.
104. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
105. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: РОССПЭН, 2003. 368 с.
106. Харпен М. Х. Ван. Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Харків: Віват, 2015. 304 с.
107. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Мысль, 2001. 426 с.
108. Челлен Р. Государство как форма жизни. Москва: РОССПЭН, 2008. 320 с.
109. Шмаленко Ю. І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Держава і армія. 2007. № 584. С. 38-44.
110. Шмаленко Ю. І. Геополітичні пріоритети України в сучасному світі. Автореферат дис. ... канд. політ. наук. 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. Одеса, 2002. 21 с.
111. Якубова Л. Євразійський розлам: Україна в добу гібридних викликів. К.: Кліо, 2020. 392 с.

8. ГЕОПОЛІТИКА СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Семінарське заняття №1 Німецька геополітична думка

1. Біогеографічна концепція держави Фрідріха Ратцеля.
2. Геополітична концепція Східної Європи Фрідріха Науманна.
3. Українське питання в німецькій класичній геополітиці. Макс Вебер.
4. Теорія «континентального блоку» Карла Гаусгофера.
5. Геополітична концепція Карла Шмітта.

Література:

- Баган О. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. – 180 с.
- Гейден Г. Критика немецкой геополитики / Пер. с нем. / Ред. Е.Н.Петрунин. М.: Изд-во иностр. лит., 1960. 307 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.
- Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.
- Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.
- Классика геополитики. XIX век / Сост. К.Королев. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 718 с.
- Классика геополитики. XX век / Сост. К.Королев. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 731 с.
- Клаузевиц К. фон. О войне: В 2-х тт. Т. 1. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Терра Фантастика, 2002. 558 с.; Т. 2. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Терра Фантастика, 2002. 574 с.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.

- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
- Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.
- Хаусхофер К. Геополитическая динамика меридианов и параллелей. *Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством.* 3-е изд. М.: АРКТОГЕЯ-центр, 1999. С. 836-839.
- Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Мысль, 2001. 426 с.

Семінарське заняття №2 **Англійська школа геополітики**

1. Геополітична теорія Гелфорда Макіндера. «Геополітична вісь історії».
2. Геополітичні концепції «Нової Європи» і «циклів гегемонії».
3. Сутність геополітичної концепції Пітера Тейлора.
4. Геополітика націй Р. Купера.

Література:

- Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.
- Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.
- Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.
- Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
- Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.
- Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.
- Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.
- Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.
- Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.
- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Маккиндер Х.Дж. Географическая ось истории. *Полис.* 1995. № 4; *Классика геополитики, XX век: Сб.* / Сост. К.Королев. М.: Издательство АСТ, 2003. С. 7-32.
- Маккиндер Х.Дж. Демократические идеалы и реальность. *Полис.* 2011. № 2. С. 134-144.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.

Панарин И. Информационная война и геополитика. М.: Поколение, 2006. 560 с.
Петрінко В.С. Світовий процес і геополітика. Методичний посібник. Ужгород, 2014. 164 с.

Семинарське заняття №3 Американська школа геополітики

1. Теорія «морської могутності» Алфреда Таєра Мегена.
2. Інтегративна модель геополітики Ніколаса Спайкмена.
3. Геополітичні концепції США періоду «холодної війни».
4. Еволюція геополітичної концепції Збігнева Бжезинського. «Велика шахівниця». З. Бжезинський про Україну.
5. Цивілізаційна геополітика Стівена Гантінгтона.
6. Геополітична концепція Френсіса Фукуями.

Література:

- Батюк В. Российско-американские отношения сегодня [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rau.su/observer/N03_96/3_05.htm
- Бжезинский З. Геостратегия для Евразии. *Независимая газета*. 1997. 24 октября.
- Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. М.: Международные отношения, 2007. 240 с.
- Бжезинский З. Зыбучие пески гегемонии. *Россия в глобальной политике*. 2004. Т. 2. № 2. С. 187-203.
- Бжезинский З. Как строить отношения с Россией. *Pro et contra*. 2001. Т. 6. № 1-2. С. 137-152.
- Бжезинский считает, что сближение России и США неизбежно [Електронний ресурс] Газета. Ru. 2008. Режим доступу: <http://gazeta.ru>
- Бжезинський З. Україна і Польща в контексті Європейської інтеграції. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4.
- Бжезинський З. «Холодна війна» та її наслідки. *Політика і час*. 1993 №1.
- Бжезинський З. Велика Шахівниця. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236 с.
- Бжезинський З. Україна має стати європейською державою. 1991. № 9.
- Бжезинський Збігнев. Велика шахівниця: Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 236с.
- Бжезинський Збігнев. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.
- Бжезинський Збігнев. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
- Бьюкенен П. Правые и не-правые. Как неоконсерваторы заставили нас забыть о рейгановской революции и повлияли на президента Буша. М.: Издательство АСТ, 2006. 348 с.
- Бьюкенен П. Смерть Запада. М.: Издательство АСТ, 2003. 444 с.

- Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 472 с.
- Каган Р. Про рай і владу. Америка і Європа у новому світовому порядку. Львів, 2004. 134 с.
- Короткий Оксфордський політичний словник / За редакцією І.Макліна й А.Макмілана. К.: Основи, 2005. 789 с.
- Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П.Горбатенко. К.: Генеза, 2004. 736 с.
- Політологічний словник / За ред. М.Ф.Головатого та О.В.Антонюка. К.: МАУП, 2005. 792 с.
- Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Автор-упорядник: В.П.Андрущенко та ін. К.: Знання України, 2002. 670 с.
- Фукуяма Ф. Америка на распутье: Демократия, власть и неоконсервативное наследие. М.: Хранитель, 2007. 282 с.
- Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.
- Фукуяма Ф. Великий разрыв. М.: Издательство АСТ, 2003. 474 с.
- Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию. М.: Издательство АСТ, 2004. 730 с.
- Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. М.: Издательство АСТ, 2003. 588 с.
- Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. М.: Издательство АСТ, 2004. 349 с.
- Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок М.: Хранитель, 2006. 220 с.
- Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М.: Издательство АСТ, 2004. 635 с.
- Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М.: РОССЛЭН, 2003. 368 с.
- Хто є хто в європейській та американській політичній науці / Б.Кухта, А.Романюк, М.Поліщук. Львів: Кальварія, 1997. 288 с.

Семінарське заняття №4 **Українська геополітична думка**

1. Геополітичні погляди М. Драгоманова, М. Грушевського, М. Міхновського.
2. Геополітична концепція С. Рудницького.
3. Геополітичні ідеї Юрія Липи.
4. Геополітичні аспекти в працях українських політиків націоналістичного спрямування (Д. Донцов, М. Сціборський, Є. Коновалець, Я. Барановський).
5. Геополітичні мотиви в працях М. Колодзінського «Воєнна доктрина українських націоналістів» та «Стратегічне положення Закарпаття».
6. М. Дністрянський про геополітичні інтереси України на сучасному етапі.

7. Теоретичні й методологічні проблеми сучасної української геополітики (В. Дергачов, Ф. Рудич, В. Горбулін, О. Баган та ін.).

Література:

- Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Бедрій А. Юрій Липа – ідеолог і політичний теоретик. *Визвольний шлях*. 1994. Кн. 4. С. 502-510.
- Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко В. «Братня» навала. Війни Росії проти України XII-XXI ст. К., 2018. 248 с.
- Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. К.: Видавниче товариство «Криниця» книголюбів України, 1991. 128 с.
- Вячеслав Липинський: Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Студії. Т. 1 / Редактор Ярослав Пеленський. Київ – Філадельфія, 1994. 285 с.
- Гальчинський А. С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналітичні оцінки. К.: НІСД, 2003. 23 с.
- Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Геополітика: Енциклопедія / Є. М. Суліма, М. А. Шепелєв, І. П. Білецький та ін. К.: Знання, 2013. 919 с.
- Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. К.: Брайт Букс, 2019. 280 с.
- Грушевський М. Новий період історії України за роки від 1914 до 1919. К.: Либідь, 1992. 46 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894-1907)». Львів: Світ, 2002. 592 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907-1914)». Львів: Світ, 2005. 704 с.
- Грушевський М. Твори: У 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; гол. ред. П. Сохань. Т. 3: «Суспільно-політичні твори (1907-березень 1917)». Львів: Світ, 2005. 792 с.
- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 240 с.
- Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. К.: КНТ, 2009. 592 с.
- Дергачев В. А. Цивилизационная геополитика. Киев: ВИРА-Р, 2004. 672 с.
- Дністрянський М. Закони геополітики: історичні міфологеми, ідеологічні установки чи реальні глобальні тренди? *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія Географічні науки. 2013. № 16. С. 163-167.
- Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті європейської політико-географічної думки. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль, 2000. Випуск 2. С. 73-77.

- Дністрянський М. С. Геополітика: навч. посіб. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 435 с.
- Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 111 с.
- Дністрянський М. С. Етнополітична географія України. Львів, 2006. 490 с.
- Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 310 с.
- Донцов Д. За яку революцію. Репринтне відтворення 1957 р. Львів, 1990. 84 с.
- Донцов Д. Клич доби. Репринтне відтворення. Лондон: Союз українців у Великій Британії, 1968. 128 с.
- Донцов Д. Московська отрута. К.: ФОП Стебеляк, 2015. 296 с.
- Донцов Д. Русский либерализм и украинское движение. Мелитополь, 1918. 96 с.
- Донцов Д. Твори. Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. Львів: Кальварія, 2001. 488 с.
- Зленко А. Дипломатия и политика: Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
- Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет / Видання друге, виправлене і доповнене. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
- Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. Т. 1: Призначення України. К.: МАУП, 2007. 336 с.; Т. 2: Чорноморська доктрина. Чорноморський простір (Атлас). Розподіл Росії. К.: МАУП, 2007. 392 с.
- Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. 554 с.; Т. 2. 573 с.
- Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К., 2017. 268 с.
- Михальченко М. І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. Дрогобич; К.: Видавнича фірма «Відродження», 2004. 487 с.
- Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. К., 2001. 440 с.
- Петрінко В. Взаємини України та Румунії у контексті геополітичних процесів Чорноморського регіону. *Relatii romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate / Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність*. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean, 2009. С.245-249.
- Петрінко В. Нова геополітична ситуація у Центрально-Східній Європі та українське питання в російській геополітичній науці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія. Випуск 3. Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2006. С.68-74.
- Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З. Бжезінського. *Сучасна українська політика*. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.
- Рудич Ф. Геополітичний вимір президентських виборів 2004 року. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 3-17.
- Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5 (19). С. 18-23.
- Рудич Ф. Украина, Россия, Белорусь в новом геополитическом пространстве: варианты политической модернизации. *Сучасна українська політика: Політики*

- і політологи про неї* / Редколегія: М. Михальченко, В. Андрущенко, Ф. Рудич. К., 2000. Вип. 2. С. 45-63.
- Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті. *Віче*. 1998. № 11. С. 3-20.
- Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.
- Степико М. Т. Українська ідентичність у глобалізованому світі. Харків: Майдан, 2020. 258 с.
- Шульга М. А. Російський дискурс геополітики. К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. 524 с.

Семінарське заняття №5 **Геополітика і геостратегія США: історія і сучасність**

1. Становлення США як світової геополітичної держави.
2. США і країни Європейського Союзу.
3. Геостратегія для Євразії. Сучасний стан американо-російських взаємин.
4. Китай в геополітиці США.
5. Японія в геополітиці США.
6. Американські інтереси в Середній Азії, на Кавказі, в Індії.
7. США і міжнародний тероризм.
8. Сучасний стан українсько-американських дипломатичних відносин.

Література:

- Асснер П. Насилие и мир. От атомной бомбы до этнической чистки. СПб.: Всемирное слово, 1999. 351 с.
- Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.
- Богатуров А.Д. Великие державы на Тихом океане: история и теория международных отношений в Восточной Азии после Второй мировой войны (1945-1995). М.: Конверт-МОНФ, 1997. 352 с.
- Бодрук О.С. Структури военной безпеки: національний та міжнародний аспекти. К.: НІПМБ, 2001. 299 с.
- Бодрук Олег. Ракетний синдром. Військові потенціали країн Третього світу у контексті сучасних міжнародних процесів. *Політика і час*. 2002. № 5. С. 47-59.
- Бодрук Олег. Фактор сили у сучасному світі. Геополітичні зміни сучасної міжнародної безпеки після трагічних подій 11 вересня 2001 р. *Політика і час*. 2002. № 3. С. 57-67.
- Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база / Упоряд. В.А.Ліпкан. К.: КНТ, 2007. 248 с.
- Вакулич В.М. Відносини США – ЄС і перспективи поширення інтеграційного процесу в Європі. Кіровоград, 2000. 52 с.
- Грищенко Т. Геостратегія пост біполярності (сучасні американські концепції та Україна). *Політична думка*. 1997. № 1.
- Грэхем Томас. Переосмысливая отношения между США И Россией. *Независимая газета*. 2001. 21 марта.

- Давыдов Ю.П. «Старый» европеизм против «нового» атлантизма. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2003. № 9. С. 3-20.
- Давыдов Ю.П. США: меняющееся видение меняющихся угроз. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2004. № 10. С. 3-22.
- Дудко Ирина. Держдепартамент і держсекретар в системі зовнішньополітичного механізму США. *Політичний менеджмент*. 2006. № 5. С. 145-163.
- Ефимов Н.Н. Ответы на вызовы XXI века. *Полис*. 2010. № 1. С. 166-172.
- Зиновьев А. Запад. М.: ЭКСМО, 2003.
- Злобин Н. Второй новый миропорядок. Геополитические головоломки. М.: Эксмо, 2009.
- Иноземцев В.Л. США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2002. № 10. С. 59-73.
- Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. К., 1995. 200 с.
- Катин В. США шпионят за Европой. *Независимая газета*. 2001. 6 июня.
- Киссинджер Г. Дипломатия. М.: Ладомир, 1997. 848 с.
- Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Генри Киссинджер. – М., 2002.
- Киссинджер Г. Ядерное оружие и внешняя политика: Сокр. пер. с англ. / Под ред. проф., ген.-лейт. С.Н.Красильникова. М.: Изд. иностр. лит., 1959. 508 с.
- Ключковский Л.Л. Экономический гегемонизм США и Латинская Америка. *Латинская Америка*. 2006. № 1. С. 4-17.
- Ключников Б. Исламизм, США и Европа. М.: Эксмо, 2003. 320 с.
- Ковальов Павло. Взаємовідносини США з політичними структурами Євросоюзу. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С.138-150.
- Кузнецова Е. НАТО. Тенденция к размыванию альянса. *Международная жизнь*. 2004. № 4-5.
- Купренюк Г. Сучасний атлантизм: оцінки і прогнози. *Віче*. 2003. С. 25-31.
- Мартинов А. Німецько-американські відносини в контексті перспектив становлення нової системи міжнародного світо порядку. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 3-11.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю (1660-1783). М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 634 с.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на историю. *Классика геополитики, XIX век: Сб.* / Сост. К.Королев. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. С. 183-274.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1793-1802). Т. 1. М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 573 с.
- Мэхэн А.Т. Влияние морской силы на Французскую Революцию и Империю (1802-1812). Т. 2. М.-СПб.: АСТ, Terra Fantastica, 2002. 603.
- Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. М.: Логос, 2000. 272 с.
- Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М., 2001.
- Уткин А.И. Доктрина Буша: концепция, разделившая Америку. *Россия в глобальной политике*. 2005. Т. 3. № 4. С. 29-42.
- Уткин А.И. Единственная сверхдержава. М.: «Алгоритм», 2003. 573 с.
- Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. М.: ЭКСМО «Алгоритм», 2002. 512 с.
- Уткин А.И. Энергетические ресурсы и геополитика. *Полис*. 2010. № 3. С. 9-25.

Семінарське заняття №6 Геополітичні процеси в Європі

1. Західна Європа після завершення Другої світової війни: від Адміністрації допомоги і відновлення Об'єднаних націй до Європейського Союзу.
2. Формування нової геополітичної моделі сучасної ФРН. Геостратегія об'єднаної Німеччини щодо Центрально-Східної Європи.
3. Європейський Союз і проблема біженців.
4. Європейський Союз і міжнародний тероризм.
5. «Брексіт» Великої Британії та спроба модернізації Європейського Союзу.
6. Україна і Європейський Союз: проблеми співробітництва і трансформації.

Література:

- Адамський В. Політична трансформація у країнах Центральної і Східної Європи. К.: Дакор, 2006. 274 с.
- Актуальные проблемы Европы / РАН. ИНИОН. Вып. 2. Европа и мир: Проблемно-тематический сборник / Т.Мационашвили (ред.). М., 2000. 275 с.
- Алексеева Т.І. Міжнародні організації: Навч. посіб. Х.: Вид-во ХНЕУ, 2006. 200 с.
- Бесараба Олесья. Регіональне співробітництво в Європі. *Нова політика*. 2001. № 2 (34). С. 20-21.
- Бесараба Олесья. Сучасні виклики європейській безпеці. *Людина і політика*. 2001. № 3. С. 103-108.
- Блэр А. Рубл. Россия, Европа и Америка – перспективы стратегического партнерства. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 22-34.
- Борко Ю.А. Европейский Союз на пороге XXI века: выбор стратегии развития. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2001. 472 с.
- Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2003. 464 с.
- Герасимчук Т.Ф. Країни Центральної Європи в політиці Європейського Союзу (1989 – 2004): Автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ін-т історії України НАН України. К., 2005. 23 с.
- Глобальные вызовы и Европа: Сборник обзоров и рефератов / Т.Кондратьева, И.Новоженова (ред.). М., 2003. 208 с.
- Гриффтис Р.Т. Основания европейской интеграции. *Полис*. 2002. № 4. С. 135-145.
- Гуцало Марія. Європейська політика безпеки у сфері протидії тероризму. *Політичний менеджмент*. 2010. № 1. С. 147-154.
- Дергачев В.А. Восточноевропейский геополитический узел. *Проблемы постсоветских стран*. М.: ИМЭПИ РАН, 1999.
- Доган М. Падение традиционных ценностей в Западной Европе: религия, государство-нация, власть. *Мировая экономика и международные отношения*. 1999. № 12.
- Европа и вызовы XXI века: Реферативный сборник / Т.Г.Парлахина (ред.). М.: РАН, ИНИОН, 1993. 196 с.

- Європейський Союз: Основопологаючі акти в редакції Лісабонського договору з коментаріями. М.: ИНФРА-М, 2008. 698 с.
- Європейський Союз: вчора, сьогодні, завтра / Укл. Ю.І.Макар, В.І.Бурдяк, Т.Д.Івасютин та ін. Чернівці: «Рута», 2008. 224 с.
- Іванов І.Д. Розширення ЄС на схід: наслідки для Росії. *Современная Европа*. 2003. № 3 (15). С. 23-34.
- Ільїн М.В. Балто-Чорноморська система як фактор формування державств в Східній Європі. *Політична наука*: Сб. науч. тр. М., 2008. № 1. С.101-131.
- Ільїн М.В. Формування і контури внутрішньої геополітики Європи в подвійній системі Євразія-Європа. *Вестник Московського університету*. Серія: Політичні науки. 1999. № 6. С. 60-75.
- Іноземцев В., Кузнецова Е. Повернення Європи. Штрихи к портрету Старого Світа в новому столітті. М.: Інтердіалект+, 2002.
- Іноземцев В.Л. Розколотий цивілізація. Наличествуючі передумови і можливі наслідки постекономічної революції. / А.І.Антипова (ред.). М.: Academia, Наука, 1999. 724 с.
- Іноземцев В.Л. США і ЄС в новому столітті: союзники чи суперники? *США – Канада: економіка, політика, культура*. 2002. № 10. С. 59-73.
- Кальвокорессі П. Світова політика після 1945 року: В двох книгах. М.: Міжнародні відносини, 2000. Т. 1. 594 с.; Т. 2. – 464 с.
- Каменецький Максим. Колишня Югославія – конфліктогенний простір (спроба політичної морфології). *Політична думка*. 1995. № 2-3. С. 40-49.
- Канцелярук Б.І. Східноєвропейська дилема Америки. К., 1995. 200 с.
- Канцелярук Борис. Політика приреченої заплутаності. *Нова політика*. 1999. № 2 (22). С. 18-21.
- Катин В. США шпійонят за Європою. *Незалежна газета*. 2001. 6 червня.
- Кондратюк С.В. Європейська політика об'єднання Німеччини. К., 2008.
- Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. К.: Знання, 2009. 751 с.
- Крилюк Роксим. Єврейська диктатура, або Конспірація проти світу. Полтава, 2005. 284 с.
- Круглашов А. Європейська інтеграція: напрями і перспективи. *Європа: ідеї та процеси*. Чернівці, 1998.
- Кряжева Е. Вплив Газпрома в Західній Європі посилюється. *Незалежна газета*. 1998. 30 червня.
- Кудряченко А. Між двома полюсами. Деякі питання взаємовідносин України, Польщі, Росії, Німеччини. *Політика і час*. 1993. № 3. С.16-18.
- Кудряченко А. Нові політичні виміри поступу Німеччини. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 59-70.
- Кудряченко А.І. Східна Європа на шляху змін. К., 1995.
- Мартінов А. Німецько-американські відносини в контексті перспектив становлення нової системи міжнародного світового порядку. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 3-11.

Моисеев Н.Н. Евразийский союз: новые рубежи, проблемы и перспективы. М.: ИСПИ РАН, 1996.

Образ Европы: оценки и дискуссии. Реф. сб. / Ред. Ю.Гусаров. М., 2000. 204 с.

Островская Е.П. Франция: трудная дорога к модернизации. *Современная Европа*. 2003. № 4. С. 80-90.

Семінарське заняття №7

Ісламська цивілізація та геополітика мусульманських держав

1. «Ісламське відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Витоки і сучасний стан «Ісламської цивілізації».
2. «Сирійська проблема» та спроби її вирішити.
3. Геополітика Туреччини на сучасному етапі.
4. США, Європейський Союз і проблема міжнародного тероризму.
5. Геополітика Ірану, Саудівської Аравії та Афганістану.

Література:

Ахундов Каміл. Деякі аспекти політики США на Близькому Сході. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 143-148.

Байбаков А. Будуть ли арабы жить лучше? Новые подходы к оценке развития арабских стран (рубеж XX – XXI вв.). *Азия и Африка сегодня*. 2008. № 1.

Бардін О. Геокультурополітична складова тероризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 89-106.

Біркочич Р.В. Ісламський чинник у міжнародних відносинах на Балканах: Автореф. дис. ... канд. політ. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т.Г.Шевченка. К., 2005. 22 с.

Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки; Відп. ред. Б.О.Парахонський. К.: ПЦ «Фоліант», 2008. 591 с.

Боротьба з міжнародним тероризмом: Нормативна база / Упоряд. В.А.Ліпкан. К.: КНТ, 2007. 248 с.

Вандам Е.А. Геополитика и геостратегия. Жуковский – Москва: Кучково Поле, 2002. 272 с.

Василенко И.А. Геополитика современного мира. М.: Гардарики, 2006. 317 с.

Гаджиев К.С. Введение в геополитику. М.: Логос, 2002. 432 с.

Гаджиев К.С. Геополитика. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.

Гальчинський А. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.

Геополитика: антология. М.: Академический Проект; Культура, 2006. 1004 с.

Геополитика: Хрестоматия / Сост. Б.А.Исаев. СПб.: Питер, 2007. 512 с.

Геополітика: військово-політичні аспекти. Львів, 2008. 343 с.

Дергачев В. Геоэкономика. К.: ВИРА-Р, 2002. 512 с.

Дергачев В. Цивилизационная геополитика (геофилософия). К.: ВИРА-Р, 2004. 672 с.

Дергачев В.А. Геополитика. К.: ВИРА-Р, 2000. 448 с.

- Дністрянський М.С. Геополітика. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 436 с.
- Зінько С. Іслам у світових геополітичних і геоекономічних процесах. *Людина і політика*. 2004. № 1. С. 91-100.
- Игнатенко А. Арабский мир захлеснули «майданные» революции [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.ng.ru/scenario/2011_04_27/12_revolution.html
- Исаев Б.А. Геополитика. СПб.: Питер, 2006. 384 с.
- Каграманов Ю. Ислам, Россия и Запад. *Новый мир*. 2001. № 7.
- Ключников Б. Исламизм, США и Европа. М.: Эксмо, 2003. 320 с.
- Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. М.: Аспект Пресс, 2002. 479 с.
- Кутырев В. Террор в отношениях между народами. *Свободная мысль*. 2006. № 2. С. 156-166.
- Лаумулин Мурат. Исламские игроки на центральноазиатском поле: интересы близлежащих мусульманских государств в странах региона. *Центральная Азия и Кавказ*. 2003. № 2 (26).
- Лебедева М.М. Мировая политика. М.: Аспект Пресс, 2003. 351 с.
- Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. К.: Либідь, 2003. 176 с.
- Малашенко А. Исламская альтернатива и исламский проект. М.: Весь мир, 2006. 221 с.
- Малашенко А.В. Исламские ориентиры Северного Кавказа. М., 2001.
- Мелихов И. Исламский мир. *Международная жизнь*. 2001. № 3.
- Мережі і мережні війни: майбутнє терору, злочинності та бойових дій / За ред. Дж.Арквіллі, Д.Рандельдта; пер. з англ. А.Іщенко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 350 с.
- Мирский Г. Исламская цивилизация в глобализирующемся мире. *Мировая экономика и международные отношения*. 2004. № 6.
- Нартов Н.А. Геополитика. М.: ЮНИТИ, 2000. 359 с.
- Терроризм. Правовые аспекты противодействия: нормативные и международно-правовые акты с комментариями, научные статьи / Под ред. И.Л.Трунова и Ю.С.Горбунова. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: «Эксмо», 2007. 768 с.
- Ударная армия ислама. *Независимое военное обозрение*. 1997. № 27.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003. 603 с.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и переустройство мирового порядка. *Pro et Contra*. 1997. № 2. С. 131-158.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Полис*. 1994. № 1.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Философская и социологическая мысль*. 1996. № 1-2. С. 9-29.

Семінарське заняття №8

Україна в сучасній системі геополітичних координат

1. Загальна характеристика геополітичного простору України.
2. Багатовекторність зовнішньої політики незалежної України в 1991-2014 роках.
3. Радикальна зміна зовнішньополітичного курсу України в 2014-2016 роках: від багатовекторності до євроатлантичної інтеграції.
4. Сучасний стан українсько-російських відносин. Мінські домовленості й засідання «нормандської четвірки».
5. Українсько-американські відносини на сучасному етапі.
6. Участь України в глобальних міжнародних організаціях.

Література:

- Баган О. Українська Понтида: Геополітичні виміри сучасної України. Дрогобич: Коло, 2002. 192 с.
- Баган Олег. Україна ХХІ століття: геополітичні виклики [Електронний ресурс] / Режим доступу: Сурма козацький журнал // <http://universum.lviv.ua/journal/2010/6/dnistr.htm>
- Бадзьо Ю. Український вибір. К.: Смолоскип, 2004. 56 с.
- Базив Д.П. Геополитическая стратегия Украины. К., 2000. 192 с.
- Бакаев О.О., Пирожков С.І., Ревенко В.Л. Міжнародні транспортні коридори – особливий пріоритет України на шляху інтеграції у світову економічну систему. *Стратегічна панорама*. 1999. № 4. С. 37-55.
- Барановський Фелікс. Чинники та мотиви європейської інтеграції України. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 115-124.
- Безпека України – 2010: Безпека України: геополітичний вимір / Під ред. В.П.Горбуліна, А.М.Зленка, Г.К.Крючкова та ін. К.: Громад.-політ. об'єд. «Український форум», 2007. 128 с.
- Бжезінський З. Україна має стати європейською державою. *Сучасність*. 1991. № 9.
- Бжезінський Збігнєв. Україна у геостратегічному контексті. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 102 с.
- Білорус О. Імперативи стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Політична думка*. 2001. № 4. С. 68-83.
- Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія України. К.: ВО «Батьківщина»; Броди: Просвіта, 2001. 301 с.
- Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: Основи, 1994. 168 с.
- Бурант Р. Україна і Польща: до стратегічного партнерства. *Політична думка*. 1997. № 3. С. 97-100.
- Бурдяк Віра, Мороз Ігор. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 165-174.
- Бутейко Д.Д. Куди прямує Україна. К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2001. 56 с.

- Валевський О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. (Наук. доп. / Нац. ін-т стратег. досліджень: Вип. 45). К., 1995. 99 с.
- Василенко С. Геополітичні концепції і українська геополітика. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / Редколегія: М.Михальченк, В.Андрущенко, Ф.Рудич. К., 2000. Вип. 2. С.63-73.
- Василенко С.Д. Європейський вибір України. Одеса: «ВидавІнформ» ОНМА, 2003. 212 с.
- Василенко С.Д. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса, 2000.
- Василенко Світлана. Геополітичні вектори України: витоки й особливості їх формування. *Нова політика*. 2000. № 3 (29). С. 46-51.
- Врублевський В., Хорошковський В. Український шлях. Начерки: Геополітичне становище України та її національні інтереси. К.: Демократична Україна, 1997. 422 с.
- Гальчинский А. Украина – Россия: новая повестка дня стратегического партнерства. *День*. 2005. 12 апреля.
- Гальчинський А.С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналітичні оцінки. К.: НІСД, 2003. 23 с.
- Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
- Гнатюк Микола. Переваги стратегії приєднання України до Європейського Союзу: SWOT аналіз. *Політичний менеджмент*. 2010. № 3. С. 147-153.
- Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність: Авторизований переклад з польської. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. К.: Критика, 2005. 528 с.
- Грищенко Т. Геостратегія пост біполярності (сучасні американські концепції та Україна). *Політична думка*. 1997. № 1.
- Дашкевич Я.Р. Большая граница Украины (Этнический бартер или этноконтактная зона). *Этноконтактные зоны в Европейской части СССР (география, динамика, методы изучения)*. М., 1989.
- Дергачов О. Небезпека як атрибут державності. *Політична думка*. 1997. № 1.
- Дергачов О. Україна в сучасних геополітичних перетвореннях. *Політична думка*. 1998. № 2.
- Дергачов Олександр. Геополітичні констеляції посткомуністичного світу. *Політична думка*. 1995. №1. С. 51-62.
- Дергачов Олександр. Міжнародне становище України. *Політична думка*. 2000. № 2. С. 92-110.
- Дергачов Олександр. Україна в європейському та євразійському інтер'єрі. *Політична думка*. 2000. № 4. С. 80-91.
- Держалюк М. Україна у зарубіжних доктринах та стратегіях 20 ст. *Політична думка*. 1996. № 1. С.64-85.
- Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2000. 310 с.
- Евзеров Р.Я. Украина: с Россией вместе или врозь? М.: Весь мир, 2000. 158 с.

Зінченко А.Л., Дячук Ю.І. Геополітичні дослідження в Україні в 90-х роках ХХ століття: спроба критичного аналізу. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. Ред.. С.В.Віднянський. Вип. 10. К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. С. 260-286.

Зовнішня політика політика України та шляхи країни до Європи. К.: Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, 2007. 170 с.

Кір'яков П.О., Лускалова К.Є., Литвиненко В.І. Україна в російських геополітичних концепціях. *Стратегічна панорама*. 1998. № 3-4. С. 51-59.

Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми сучасної трансформації. К.: ДрУк, 1999. 446 с.

Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). К.: «ARC-UKRAINE», 1996. 793 с.

Левандовський В. Україна в геополітичних концепціях першої третини 20 ст. *Політична думка*. 1994. № 3. С. 52-60.

Липа Ю. Призначення України. Львів, 1992.

Липа Ю. Розподіл Росії. Львів, 1995.

Липинський В. Листи до братів-хліборобів. *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 10.

Лисицин Є. Стратегічне партнерство – поняття сучасне. *Віче*. 1999. № 2. С. 32-43.

Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе: У 2 т. К., 1994.

Лисяк-Рудницький І. Україна між сходом і заходом. Формування українського народу й нації. Русифікація чи малоросіянізація? Серія «Броньбійна публіцистика» / За загальною редакцією Лариси Івщиної. Видання перше. Бібліотека газети «День» «Україна Incognita». К.: ПрАТ «Українська прес-група», 2012. 64 с.

Лосєв І. Крим як геополітична проблема України на зламі ХХ-ХХІ століть [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://nomos.com.ua/content/view/36/1/>

Петрінко В. Україна в геополітичних дослідженнях З.Бжезінського. *Сучасна українська політика*. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 24. С. 268-282.

Рудич Ф. Місце і роль України в сучасному геополітичному просторі. *Нова політика*. 1998. № 5 (19). С. 18-23.

Рудич Ф. Украина, Россия, Белорусь в новом геополитическом пространстве: варианты политической модернизации. *Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї* / Редколегія: М.Михальченко, В.Андрущенко, Ф.Рудич. К., 2000. Вип. 2. С. 45-63.

Рудич Ф. Україна в геополітичному контексті. *Віче*. 1998. № 11. С. 3-20.

Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин. *Людина і політика*. 2000. № 3. С. 40-44.

ЗМІСТ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	3
2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	4
3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ	5
5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ	6
6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	12
7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ.....	38
8. ГЕОПОЛІТИКА. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ	45